

SKAS

1 2014

STRATIGRAFIAA KYLÄTONTTIKOYTEELLA | HAUTATUTKIMUKSIA PAIMION
KIRKOLLA | MUINAISESINELAINSÄÄDÄNTÖÄ ENGLANNISSA | TERVAHAUTA-
KAIVAUSTA KUORTANEELLA | TUOREITA TUTKIMUKSIA RAASEPORISSA

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

SKAS-lehti välittää tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan artikkeleita, kirja- ym. arvosteluja ja muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan sähköpostitse liitetiedostoina Microsoft Word- tai rtf- tiedostomuotoon tallennettuina ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Pitkiin artikkeleihin liitetään alle 100 sanan englanninkielinen abstrakti.

Kuvat toimitetaan päätoimittajalle CD-romilla. JPG- tai TIFF-muotoisten kuvien tarkkuuden tulee olla 300 pistettä tuumalle (dpi). Kuvia ei palauteta.

Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Julkaisija:

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.
Osoite: SKAS, c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto.

Päätoimittaja:

Dos. Georg Haggren
Parrukuja 9 B 26, 02620 Espoo
Puh. 040-771 5640
georg.haggren@helsinki.fi

Toimittajat:

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@gmail.com
Maija Holappa (taitto)
maija.holappa@helsinki.fi
Tarja Knuutinen
tarja.knuutinen@helsinki.fi
Juha Ruohonen
jukaru@utu.fi

Kannen ja seuran logon suunnittelu:

Mikael Nyholm

Toimituskunta:

Terhi Mikkola
termikkola@gmail.com
Marianna Niukkanen
marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
justaa@utu.fi
Tanja Ratilainen
tanrat@utu.fi
Timo Ylimaunu
timo.ylimaunu@oulu.fi

Abstraktien kieliasun tarkistus:

Rodger Juntunen

Kannen kuva:

Lillaksen tonttimaa. Kuva: Andreas Koivisto.

Pääkirjoitus

- 2 Haloo Muinaisjäännösrekisteri:
kylät mukaan!
Georg Haggrén

Tutkimuksia

- 3 Ohuita kerroksia ja vähäisiä löytöjä –
Stratigrafia uuden ajan alun kylätontilla
Vantaan Märtnsbyn Lillaksessa
Tuuli Heinonen
- 17 Sukuhauta ja harvinaiset arkkuruuvit
– Historiallisen ajan hautojen tutkimus
Paimion Pyhän Mikaelin kirkkomaalla
Ulla Moilanen
- 25 The Portable Antiquities Scheme in
England and Wales
Suzie Thomas
- 34 Tervahautatutkimuksia Kuortaneen
Myllymäellä
Kirsi Luoto

Ajankohtaista

- 42 Raaseporin Slottsmalmenin tutkimukset
kesällä 2014
Tarja Knuutinen
- 47 Raaseporin linnan tutkimukset
kesällä 2014
Georg Haggrén

Arvostelu

- 65 Jykevä paikallishistoria keskiajan
Helsingasta
Georg Haggrén

Jäsenistölle

- 67 Sääntömääräinen kevätkokous
Suomen keskiajan arkeologian seura
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland

PÄÄKIRJOITUS

HALOO MUINAISJÄÄNNÖSREKISTERI: KYLÄT MUKAAN!

Muinaisjäännösrekisteri on arkeologin tärkeimpiä sähköisiä työkaluja. Monilta osiltaan rekisteri on kirjaimellisesti muinainen. Se on aikoinaan rakennettu esihistoriallisten muinaisjäännösten tarpeisiin. Lähtökohtana on esihistoriasta alkava ajattomuus: asuinpaikka kuin asuinpaikka, oli se sitten kivikautinen pyyntiasuinpaikka tai historiallinen kylätontti, jonka kautta nykyinen maanomistus pohja ja kulttuurimaisema määrittyvät. Ajat ovat muuttuneet, samoin tutkimuksen ja hallinnon tarpeet.

Historiallisen ajan kohteiden osalta rekisteri on auttamattoman kömpelö. Suurimpia ongelmia on kylä-kentän puuttuminen. Historiallisen ajan asutus ja maankäyttö perustuvat historiallisesti ja hallinnollisesti kyliin. Kylällä tai jakokunnilla on tarkoin määritetyt ja suurelta osin jo keskiajalla muodostuneet rajat. Itse asutus on keskittynyt kylätontteille. Kauempana sijainneet torpat ovat olleet kylän maalla, ja myös metsien sekä ns. ulkomaiden nautinta eli erilaisten elinkeinojen harjoittaminen on pohjautunut kylien maanomistukseen.

Maanomistus perustuu Suomessa yhä 2010-luvulla kylien myötä muodostuneeseen omistusoikeuteen. Tärkein poikkeus ovat kaupunkien keskustojen asemakaava-alueet, joissa korttelit ja kaupunginosat ovat syrjäytäneet kylärakenteen rajoineen.

Maanmittauslaitos on jo kauan sitten seurannut aikaansa ja tuonut kylät sähköisen

tiedon aikaan. Maarekisterin kiinteistötunnuksissa joka kylällä on kuntakoodin jälkeen oma kolminumeroinen koodinsa. Tämä reagointi jatkuu yhä: vaikka kuntia yhdistetään, kylät säilyvät viranomaisten rekistereissä.

Toisin on muinaisjäännösrekisterissä, jossa vanhat kunnatkin ovat uhanalaisia. Muinaisjäännösten määrän kasvaessa rekisterin informatiivisuus ja käyttäjämukavuus on kadonnut. Suur kuntien muodostaminen pahentaa tilannetta entisestään, kun muinaisjäännösten nimet muuttuvat.

Ongelma havainnollistuu Salossa, johon on liittynyt useita muinaisjäännöksistä rikkaita kuntia. Tätä kirjoittaessa Salossa on 1052 muinaisjäännöskohdetta. Tutkijan kannalta rekisteri tuottaa tuskastuttavaa puuroa. Hakusanalla "Linnamäki" löytyy kuusi kohdetta, yksikään niistä ei Rikalan Linnamäki. Klassinen Perniön Tiikkinummi on nyt Salon Tiikkinummi. Suomenselän kulttuurinkin sijaan olisi varmaan syytä alkaa puhua Salon kulttuurista. Ja jos Salo katoaa kartalta, vaikka Turun kulttuurista.

Ennen arkeologia painottui esihistoriaan, 2010-luvulla tilanne on toisin. Noin 60 % kenttätöistä kohdistuu historiallisen ajan kohteisiin, ja arkeologien systemaattinen työskentely perustuu kylien huomioon ottamiseen. Muinaisjäännöskohteiden yksilöimisen kannalta kylän liittäminen rekisterin kentäksi olisi tärkeää! Se palvelisi niin hallintoa kuin tutkimustakin. ♦

OHUITA KERROKSIA JA VÄHÄISIÄ LÖYTÖJÄ

STRATIGRAFIA UUDEN AJAN ALUN KYLÄTONTILLA VANTAAN MÅRTENSBYN LILLAKSESSA

ABSTRACT

Thin Cultural Layers and Scarce Finds? Stratigraphy on the Early Modern Village Plot of Lillas on Mårtensby, Vantaa

Remains from medieval and early modern village or hamlet sites in Finland have often been considered quite poor in comparison to urban sites. However, the excavations at the farm site in Lillas, Mårtesby, Uusimaa in 2011–2013 give an example of a hamlet site with very versatile archaeological remains and rich find material. Documenting this kind of site required much attention to be paid to stratigraphic documentation. Lillas presents a great reminder of the versatile nature of village plots and their stratigraphy in Finland.

timaille, mutta ne ovat laajentuneet helposti koskemaan myös nuorempia, uuden ajan alkuun ajoittuvia tontteja. Vaarana on, että tällainen oletus ohjaa helposti kaivausteknisiä päätöksiä kylätonteilla: oletetaan, että lapiolla tehtävät koekuopat ja pienehköt kaivausalueet antavat riittävän kuvan ohuiden kerrosten säilyneisyydestä ja laajuudesta. Kaivaminen saatetaan myös helposti pysäyttää ensimmäiseen luonnolliselta vaikuttavaan kerrokseen, jos maankäytön oletetaan maaseudulla olleen pienimuotoista. Tutkimus on kuitenkin 2000-luvulla osoittanut, että myös kylätontteja on keskiajalta alkaen voitu muokata voimakkaasti täyttömaiden avulla, (Heinonen J. 2011, 80–81), jolloin paikalle on voitu tuoda paksuja, pohjamaata muistuttavia puhtaan hiekan kerroksia. Jos stratigrafian oletetaan kaivauksella koostuvan ohuista kerroksista, jäävät tällaiset ilmiöt helposti huomaamatta ja niiden alle jäävät vanhemmat kerrokset tutkimatta.

Todellisuudessa kulttuurikerrosten paksuus ja samalla monipuolisuus vaihtelee huomattavasti eri kylätonttikohteiden välillä, kuten yhä useammat kaivaukset historiallisen ajan maaseutukohteilla ovat osoittaneet. Tässä artikkelissa tarkastellaan esimerkkitapauksena Vantaalla sijainneen Mårtensbyn kylän Lillaksen tonttimaan maakerroksia, rakenteita ja niihin liittyneitä löytöjä. Artikkelin tarkoituksena on selvittää käytännön tasolla,

JOHDANTO

Maaseudun kylätonttien kerroksia on Suomessa totuttu pitämään enimmäkseen suhteellisen ohuina ja vähälöytöisinä (kts. esim. Wahl 1997, 9; Haggrén 2005, 49). Pääasiassa nämä leimat on annettu keskiaikaisille tont-

kuinka haastava ja monipuolinen kerrostu-neisuus voi olla myös kylätonttikohteella, ja minkälaisia haasteita se asettaa kohteilla yleisesti käytetylle stratigrafiselle kaivaus-metodille.

Stratigrafiasta käytiin Suomessa vuosi-tuhannen vaiheessa aktiivista keskustelua metodin tasolla (Wahl 1997; Asplund 1997, 1998; Kykyri 1997, 1999a, 1999b, 1999c, 1999d; Asplund & Kykyri 2000; Rankama 2000). Jo vuonna 1999 **Marita Kykyri** esiti toiveen siitä, että keskusteluun alettaisiin tuoda mukaan enemmän yksittäisten kaiva-usten pohjalta saatuja kokemuksia kaivaus-menetelmästä ja siihen liittyvästä dokumen-toinnista (Kykyri 1999a, 2). Kokemuksia stratigrafisen- eli yksikkökaivausmenetelmän käytöstä sekä analyysistä havaituista kulttuu-rikerroksista on toiveen esittämisen jälkeen julkaistu tai ainakin sivuttu julkaisuissa koh-

talaisen usein (kts. esim. Kykyri 1999c; Salo-ranta 2003; Lehtonen 2006; Tuovinen 2006). Maaseudun osalta aihepiiristä on kuitenkin kirjoitettu toistaiseksi niukasti – muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta (Suhonen & Vuorinen 1997; Haggrén et al. 2011; Heino-nen, J. 2011).

Maaseudulla etenkin kylätontit ovat nous-seet Suomessa keskeisiksi kohteiksi niin tutkimus- kuin toimeksianto- ja pelastuskai-vauksilla, ja stratigrafista kaivausmetodia sovelletaan niitä kaivettaessa yleisesti. Tästä syystä olisi metodin käytännön soveltuvuu-desta ja sen asettamista haasteista tärkeää käydä keskustelua myös erilaisten maaseu-tukohteiden esimerkkien kautta. Myös ko-kemukset siitä, kuinka moninaisia kerroksia maaseudun muinaisjäännöksiltä voidaan ta-vata, olisivat arvokkaita muiden tutkijoiden kannalta.

Kuva 1. Märtenstadsbyn kylä vuonna 1699 (Broterus). Kylän itäreunassa, lähimpänä Vantaanjokea, sijaitsee Lillaksen tonttimaa. Kansallisarkisto, Maanmittaushallitus.

Kuva 2. Lillaksen tonttimaa kuvattuna idästä, Vantaanjoelta päin. Kuva Andreas Koivisto / Vantaan kaupungin-museo.

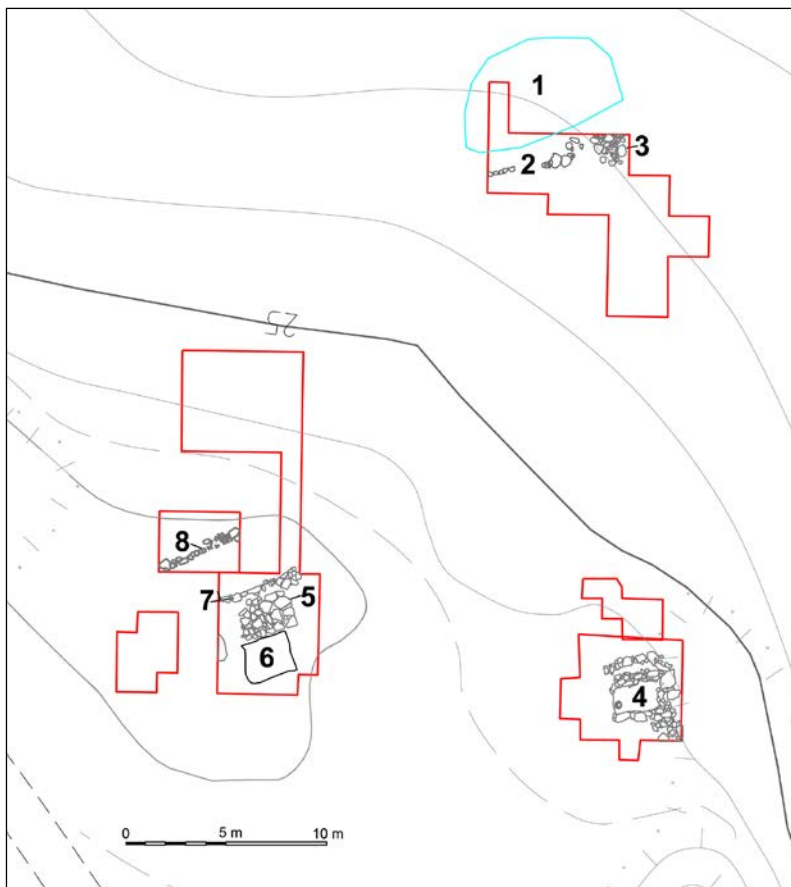
LILLAKSEN TONTTIMAAN TUTKIMUKSET 2010–2013

Mårtensbyn kylä sijaitsee nykyisen Vantaanlaakson alueella Vantaanjoen varrella, noin 3,5 kilometriä lounaaseen Helsinki-Vantaan lentokentästä. Kylän ovat nimistön perusteella perustaneet Ruotsin alueelta keskiajalla tulleet siirtolaiset (Kepsu 2005, 130–132). Vanhimmat kylää koskevat kirjalliset lähdemaininnat ovat 1500-luvun alkupuolelta (Salminen 2013, 23–24). Mårtensbyn tilat sijaitsivat viimeistään uuden ajan alussa erillisillä tonttimailla kylän peltojen keskellä, kuten vanhimmasta kylää kuvaavasta kartasta (kuva 1) vuodelta 1699 (Broterus 1699) käy ilmi.

Vantaan kaupunginmuseo teki kolmena vuonna tutkimuskaivauksia Lillaksen tilan tonttimaalla, joka oli Mårtensbyn tonteista eteläisin (kts. Koivisto et al. 2012; Koivisto et al. 2013; Koivisto & Väisänen 2014). Nykyään tonttimaa erottuu edelleen viljelykäytössä olevien peltojen keskellä kohoavana metsäisenä saarekkeena (kuva 2). Lillas valittiin tutkimuskohteeksi useista syistä: tontin

mahdollinen säilyneisyys oli vuonna 2005 tehdyn inventoinnin perusteella hyvä (Suhonen 2006, 39), tontti oli jäänyt pois asuinikäytöstä viimeistään 1800-luvun alkupuolella (Heinonen T. 2011) ja lisäksi tilaan liittyi historiallista lähdeaineistoa, joka kertoi tilan isäntien 1500-luvulla harjoittamasta laajamittaisesta kauppapurjehduksesta Tallinnaan (Kerkkonen 1959, 128–134; Salminen 2013, 317). Ennen kaivauksia odotettiin, että tonttimaalta voisi löytyä hyvin säilyneitä rakenteita ja esineistöä, jotka pystyisivät valaisemaan keskiajan lopun talonpoikaiskauppiaan arkea ja kontaktiverkkoa (Heinonen & Koivisto 2012, 259).

Lillaksessa kaivettiin yhteensä neljän kuukauden ajan vuosina 2011–2013. Ensimmäisenä vuonna tutkimukset olivat osa EU-rahoitteista Padise-Vantaa – projektia, joka toteutettiin yhdessä virolaisen Padisen kunnan kanssa. Kahtena seuraavana vuonna tutkimukset rahoitti Vantaan historiatoimikunta, ja vuonna 2012 rahoitusta saatiin myös Svenska kulturfondenilta. Tutkimukset aloitettiin kohteen intensiivi-inventoinnilla ja maatutkauksella keväällä 2011, ja niistä saa-

Kartta 1. Lillaksen tonttimaan 1600-luvun rakenteita sekä myöhäisempi riiden uuni (1). 2. 1600-luvun puolivälin tai lopun seinälinja (R6-31), 3. 1500–1600-lukujen vaihteen uuni (R6-32), 4. Kellari, 5. Uuni (R3-45), 6. Kellari, 7. Seinälinja (R3-46), 8. Seinälinja (R7-10). Karttapohja Vantaan kaupunki, rakenteiden ja alueiden digitointi T. Heinonen, R. Hankosaari ja R. Väisänen, kartan koostanut T. Heinonen.

tujen tulosten sekä koekuopituksen perusteella valittiin paikat ensimmäisen kenttäkauden kaivausalueille.

Yhteensä kolmen kenttäkauden aikana avattiin kaivausalueita ja koekuoppia noin 220 m². Näiltä alueilta dokumentoitiin loimakkeita ja piirtämällä yli 250 erillistä maakerrosta, kuoppaa ja rakennetta. Ensimmäisenä vuonna maatutkahavaintojen perusteella avattiin alueita myös tonttia ympäröiville pelloille, historiallisiin karttoihin perustuneen muinaisjäännösrakenteiden ulkopuolelle. Näiltäkin alueilta löydettiin kylään liittyviä rakenteita, mutta niiden vaikean tulkittavuuden

vuoksi seuraavina vuosina tutkimukset keskitettiin kuitenkin varsinaiselle tonttimaalle. Kaivausalueet jouduttiin avaamaan lapiolla ensimmäisestä tutkimuskesästä alkaen, sillä kohteen topografian ja paikoin jo maanpinnalle erottuvien kivrakenteiden vuoksi kaivinkoneen käyttö alueiden avaamisessa ei ollut mahdollista. Kolmea ensimmäisenä kenttäkautena avatuista alueista laajennettiin seuraavina kesinä, kun havaittiin, että kiinnostavat kerrokset ja rakenteet jatkuivat kaivausalueiden ulkopuolelle.

Arkeologisten kaivausten lisäksi Lillaksen tutkimuksiin liittyi kattava historiallinen

arkistotutkimus. Siinä kylää koskevat arkistolähteet, kuten verotustiedot ja tuomiokirjat, käytiin 1540-luvulta 1600-luvun loppuun asti systemaattisesti läpi osittain projektin, osittain siihen liittyvän pro gradu – tutkielman puitteissa (Heinonen T. 2011; Heinonen 2014). Perusteellinen historiallisten lähteiden tutkimus osoittautui erittäin hyödylliseksi niin kaivausaineiston tulkinnessa kuin jatkok tutkimuksissa, ja se onkin äärimmäisen suositeltavaa aina, kun resurssit tarjoavat siihen mahdollisuuden.

YKSIKKÖKAIVAUSTA KÄYTÄNNÖN TASOLLA

Lillaksen tutkimukset toteutettiin stratigrafisina- eli yksikkökaivauksina. Dokumentointi toteutettiin Suomessa historiallisen ajan kaivauksille vakiintuneeseen tapaan yksikkö- ja rakennelomakkeisiin. Myös kuopat saivat kaivauksilla omat lomakkeensa, ja ne dokumentoitiin sanallisesti erillisinä täytöstään. Lisäksi yksiköiden rajat piirrettiin pääasiassa käsin tasokartoille ja niiden pinnat vaaittiin. Myös informatiiviseksi koetuista profiileista piirrettiin kartat.

Erillisiksi yksiköiksi kaivauksilla määriteltiin enemmän tai vähemmän selkeästi omiksi kokonaisuuksiksi erottuvat maakerrokset. Pienet anomaliat yksiköissä, kuten eriväriset maaläikät dokumentoitiin pääasiassa sanallisesti yksikkölomakkeisiin ja joissain tapauksissa karttoihin. Omiksi yksiköikseen erotettiin kuitenkin vain maakerrokset, joiden tulkittiin edustavan erillisiä tapahtumia. Useat yksiköt olivat luonteensa (esim. pihakerros/ täyttökerros) vuoksi koostumukseltaan vaihtelevia, eikä niiden sisältämiä läikkiä ollut tarkoituksenmukaista erottaa erillisiksi kokonaisuuksiksi.

Myös rakenteet dokumentoitiin pääasiassa kokonaisuuksina, tosin eri materiaalista

olevat rakenneosat, kuten puuarina kivistä ladotussa uunissa, saivat omat lomakkeensa. Jos saman rakenteen eri osissa oli huomattavia eroja, saivat ne oman rakennetunnuksensa ja lomakkeensa. Näin toimittiin esimerkiksi kaivauksilla löytyneen kivekkäiden seinien kohdalla, sillä ne erosivat toisistaan huomattavasti. Tämä helpotti myös stratigrafisten suhteiden hahmottamista tapauksissa, joissa rakenteessa oli eri-ikäisiä rakenneosia.

Löydöt otettiin kaivauksilla talteen yksiköittäin, ja useimmissa tapauksissa niille mitattiin yksikön sisällä tarkempi sijaintitieto joko 0,5 x 0,5 metrin laajuisen koordinaattiruudun tarkkuudella tai tarkoilla koordinaateilla, kuten useimpien esinelöytöjen kohdalla toimittiin. Vaikka tällainen menetelmä ei olekaan varsinaisesti "puhtaan" yksikkökaivauksen mukainen ja vie oman aikansa, osoittautui se hyödylliseksi etenkin laajoissa pihakerroksissa ja rakennusten sisätiloissa. Tällä tavoin jätettiin jatkok tutkimukselle mahdollisuus tarkastella löytöjen tarkkaa levin-tää tontin eri osissa. Lisäksi koordinaatiston käyttö auttoi tilanteissa, joissa tulkinnot yksiköistä muuttuivat kaivausten kuluessa: kun esimerkiksi pienialainen läikkä pohjamaana pidettyä hiesua osoittautuikin seuraavana vuonna omaksi, erilliseksi yksiköikseen, oli siitä talletetut löydöt vielä mahdollista jäljit-tää koordinaattien perusteella ja tarkastella niitä osana uutta yksikköä.

Yksikkökaivausmetodia käytettiin tarvittaessa soveltaen myös muilla tavoin kaivauksilla. Suomalaisilla historiallisen ajan maaseutukohteilla ei ole harvinaista, että suuri osa yksiköistä on harmaanruskeaa tai mustanruskeaa hiesua, jossa rajat erottuvat epäselvästi, eikä Lillas ollut poikkeus tästä. Paksuja yksiköitä saatettiin päätyä kaivamaan niin, että niihin tehtiin keinotekoisia välitasoja, joita ei yleensä dokumentoitu erikseen tarkemmin. Tällä tavoin välttyttiin alla olevien yksiköiden tuhoamiselta, sillä yksik-

körajojen ollessa epäselviä on niistä helppo kaivaa läpi jos tarkasteltavana on vain yhden kaivajan kerralla kaivama alue. Tämä ongelma havaittiin Lillaksessa myös koekuoppia tehtäessä, ja kaivausalueilla pyrittiinkin aina tarkastelemaan yksiköitä mahdollisimman laajoina kokonaisuuksina.

Kaivauksilla erotettiin välillä myös ns. teknisiä yksiköitä rakenteiden perusteella. Näin toimittiin lähinnä rakennusten sisällä olleiden eriaikaisten lattiakerrosten kohdalla. Joissain tapauksissa maakerroksessa ei havaittu selkeää muutosta, mutta esimerkiksi paikoitellen silppuna havaittu maatonut puu ja ympäröivien rakenteiden tai yksiköiden suhteet kertoivat siitä, että kerros on alun perin ollut kaksi erillisesti syntynyttä maakerrosta, joiden koostumus on muistuttanut toisiaan. Kun niiden välissä ollut lattia maatonui, selkein kerroksia erottava tekijä hävisi. Tällaisissa tilanteissa kaivauksilla havaittuun yksikköön erotettiin tekninen raja kohtaan, jossa yksikköraja oli viitteitä, vaikkei sitä kaivauksilla voitukaan yksiselitteisesti havaita. Jos teknisiä rajoja ei olisi käytetty kaivauksilla, olisi stratigrafian ymmärtämisestä tullut paikoin mahdotonta.

MONIPUOLISIA KERROKSIA JA RAKENTEITA

Tonttimaalta ja sitä ympäröiviltä pelloilta löydettiin useita, vaihtelevasti säilyneitä rakenteita, jotka ajoittuivat 1400/1500-luvulta 1800-luvun alkuun. Lillaksen tutkimusryhmä oli työskennellyt lähes samassa koostumuksessa vuosina 2008–10 Vantaan kaupunginmuseon kaivauksilla Itä-Vantaalla Gubbackan tonttimaalla, ja ennako-odotuksena oli, että Lillaksesta löytyvät rakenteet ja kerrokset muistuttaisivat Gubbackasta löydettyjä. Gubbackasta kaupunginmuseon kaivauksilla havaitut rakenteet olivat enimmäkseen uu-

Kuva 3. Uuni R3-45 ja sen takana seinälinja R3-46 kuvattuna etelästä. Kuvassa näkyy, kuinka uunin keskiosa on vajonnut alla olevan täytetyn kellarin vuoksi. Etualalla nuorempi kellari erottuu kuoppana. Kuva Andreas Koivisto / Vantaan kaupunginmuseo.

neja ja lattioiden pohjustuksena käytettyjä kivikoita (Koivisto 2012, 275–279). Ainoan huomattavan poikkeuksen niistä muodostivat tontin reunalta löytyneet myöhäisrautakautiset pajarakenteet (Heinonen 2012). Kerrokset olivat Gubbackassa pääasiassa suhteellisen ohuita ja rajoiltaan epäselviä, vaikka tontilta havaittiin myös paikoin paksuhkoja ja melko selvärajaisia täyttömaakerroksia (Heinonen, J. 2011).

Lillaksessa rakenteet osoittautuivat kuitenkin huomattavasti monipuolisemmiksi (kartta 1). Osittain tämä selittyy sillä, että tontti oli käytössä vielä 1600–1700-luvuilla, jolloin rakentaminen on voinut erota huomattavasti keskiaikaisesta. Toisaalta erityyppisten rakenteiden käyttö ajoittui Lillaksessa myös 1500-luvulle, joten ero rakenteiden monipuolisuudessa ei selity ainoastaan ajallisella erolla kohteiden välillä. Uunien lisäksi Lillaksen kaivauksilla löydettiin muun muassa kaksi tai kolme erillistä kellaria, puulattioiden jäänteitä, kivijalkojen katkelmia ja 1770-luvulla rakennettu hirsikaivo.

Tilan rakennukset olivat säilyneet vuosisatoja samoilla paikoilla, vaikka niitä oli muokattu ja välillä rakennettu kokonaan uudestaan. Ilmeisesti ainakin osa uudelleen ra-

kentamisesta liittyy tulipaloihin, jotka ovat kaivaustulosten perusteella aiheuttaneet tilalla tuhoa vähintään kahteen otteeseen 1600-luvulla (Koivisto et al. 2013, 42, 73; Koivisto & Väisänen 2014, 44–45). Selkeitä laajempia palokerroksia tontilta ei havaittu, vaan ne on ilmeisesti rakennusten kohdalla raivattu ja muulla tontilla sekoittuneet vuosisatojen kuluessa.

Selkeimmin samalle paikalle toistuvasti rakentuminen erottui tonttimaan korkeimmalla kohdalla sijainneessa talossa, joka tulkittiin tilan päärakennukseksi. Paikalla oli ensin sijainnut kellari, jota saatiin kaivauksilla esiin noin 3 x 3 metrin alueelta. Kellariin liittyneitä täyttökerroksia oli säilynyt 1,2 metrin paksuudelta, ja sen pohja oli nykymaanpinnasta mitattuna noin 1,8 metrin syvyydessä. Kellariin mahdollisesti liittyneestä rakennuksesta ei havaittu kaivauksilla jälkiä, mutta kellariin pohjalta löydettiin jälkiä puulattiasta (Y3-65) ja -seinistä (R3-66), joten sekä kellarikuopan lattia että seinät ovat olleet puurakenteiset. Ainoa selvästi ajoittava löytö kellarin täyttömaasta oli 1500-luvun alkuun ajoittuva raha, mutta täytön seasta löytyneestä tiilestä saatiin

Kuva 4. Kuvassa keskellä vanhin Lillaksesta löydetty tulisija R6-85, joka erottuu kulmikkaana laakakivenä ja sen oikealle puolelle jäävänä pienistä kivistä koostuvana kehänä. Rakenteen takana nuoremman uunin (R6-32) itäosa, joka säästettiin poikkileikkauksena kun uuni tutkittiin kaivauksilla puoliksi. Kuva Andreas Koivisto / Vantaan kaupunginmuseo.

termoluminesenssijointus (410 +/- 40 vuotta, Hel-TL04283). Sen perusteella kellari oli täytetty 1500–1600-lukujen vaihteessa. Kellariin liittyi myös erillinen eteläosa, joka oli kooltaan noin 2 x 2 metriä. Se on saattanut olla käytössä samaan aikaan pohjoisosan kanssa, tai sitten kyseessä oli myöhempi lisäys.

Kellarin täyttömaan päälle perustettiin uunillinen (R3-45) ja kivijalallinen (R3-46) rakennus, ja eteläinen kellarinosa näyttäisi jääneen osaksi rakennusta. Löytöaineiston perusteella kellarin eteläosaa käytettiin 1600-luvun ajan, ja siellä varastoitiin etenkin kalaa. Koska rakennuksen uuni perustettiin kellarin täytetyn pohjoisosan päälle, alkoi se vähitellen vajota kellarin täytössä olleen orgaanisen aineen maatuessa (kuva 3). Uuni jouduttiinkin viimeistään 1700-luvulla perustamaan kokonaan uudestaan, ja tällä kertaa se pohjustettiin järeämmin hiekkakerroksen ja laakakivien päälle. Uunin eteläpuolella 1600-luvulla sijainnut kellari jäi ilmeisesti samaan aikaan pois käytöstä. Sen päälle rakennettiin puulattia, joka vaikuttaa myös kärsineen vajoamisongelmasta, sillä lattia rakennettiin uudestaan vähintään kahteen tai kolmeen kertaan (R3-11, R3-14, R3-34). Myös uusi uuni (R3-1) jatkoi vankaista perustuksista huolimatta vajoamista ajan myötä. Sitä ei kuitenkaan enää korjattu, vaan se säilyi käytössä tonttimaan siirtämiseen asti.

Myös tonttimaan koillisosasta, Vantaanjokea kohti laskevan rinteen juurelta, löydettiin useita päällekkäisiä rakennuksia. Niistä vanhimmasta (Rakennus A) oli säilynyt ainoastaan pienen tulisijan pohja (R6-85), jonka viimeisen lämmityskerran termoluminesenssijointus ajoitti noin vuosien 1460–1580-lukujen väliin (Hela TL04284, ikä 490 ±60). Selkeästi tulisijaan liittyvää kulttuurikerrosta ei kaivauksilla havaittu.

Vanhimman tulisijan päälle oli perustettu suurempi uuni (R6-32, kuva 4), joka löytöjen perusteella oli käytössä 1500–1600-luku-

Kuva 5. Pronssi-ikonit (KM39163: 744 ja 848). Kuva Pekka Heiskanen / Vantaan kaupunginmuseo.

jen vaihteessa. Uunin länsipuolelta havaittiin huonosti säilynyttä puuta, joka todennäköisesti oli kyseiseen uuniin liittyneen rakennuksen (Rakennus B) lattian jäänteitä. Lämmitetty rakennus oli uunin ja löytöaineiston perusteella todennäköisesti toinen tilalla käytössä ollut asuinrakennus päärakennuksen ohella. Sitä on voitu käyttää esimerkiksi palvelusväen tai isännän vanhempien tai sisarusten asuntona.

Rakennus B oli ilmeisesti jäänyt käytöstä 1600-luvun puoliväliin mennessä, sillä sen länsipuolelta, osittain siihen liittyneen lattiatason päältä, löydettiin kiveys (R6-31), jotka tulkittiin osin tuhoutuneen seinän perustukseksi. Seinälinjan pohjoispuolella havaittiin paikoin yksikön pinnalla olevaa puusilppua, joka saattoi olla puulattian jäännös. Kyseinen rakennus (Rakennus C) oli erittäin huonosti säilynyt, sillä sen päälle oli 1700- tai 1800-luvulla perustettu suuri uuni (R6-26), jonka tulkittiin kuuluneen riiehen. Riihi ja siihen liittyvä maankäyttö olivat osin tuhonneet alle jääneen rakennus C:n. Siihen liittyvistä kulttuurikerroksista saatiin kuitenkin talteen pääasiassa 1600-luvulle ajoituvaa löytöaineistoa. Niiden joukossa oli muun muassa kaksi Inkerinmaalla valmistet-

tua pronssi-ikonia (kuva 5), jotka ajoittuivat 1600–1700-luvulle.

Tontin koillisosan maankäyttö vaikuttaa muuttuneen 1700-luvun kuluessa, sillä aiemmin todennäköisesti asuinkäytössä olleeseen tontin nurkkaan rakennettiin riihi, ja sen kaakkoispuolelle kaivettiin kaivo. Kaivo koostui noin 1,5 x 1,5 metrin kokoisesta hirsi-kehikosta, jonka kulmat oli liitetty lohenpyrstösälvöksillä. Parhaiten säilyneessä koillisseinämässä oli jäljellä 9 hirsikertaa, ja seinän korkeus oli yhteensä 1,4 metriä. Kaivon hirsien kaatovuosi ajoittui dendrokronologisen analyysin perusteella talvikauteen 1776/1777 (Zetterberg 2012). Saman tyyppisiä kaivoja on tutkittu useita esimerkiksi Oulussa (Hytinen & Oikarinen 2011), mutta kylätonteilta ei toistaiseksi ole löytynyt sille vastinetta. On mahdollista, että samalla paikalla Lillaksessa on sijainnut kaivo myös ennen 1700-luvun loppua, mutta viitteet siitä jäivät kaivauksilla epäselviksi.

Tilalla oli päärakennuksen alla sijainneen kellarin lisäksi toinen, tilan itäreunalle rakennettu kellari (kuva 6). Kellari oli kooltaan melko pieni, ja sen sisäosan halkaisija oli vain noin 1,5 x 1,5 metriä ja säilyneiden seinien korkeus enimmillään hieman yli metrin.

Kellarin etelä- ja itäseinät (R4-3, R4-14) oli kylmämuurattu jyvistä kivistä, ja pohjois-seinä koostui kahdesta kiviseinämästä (R4-7) ja niiden väliin jäävästä maavallista. Seinä-mistä sisempi oli rakennettu ensin, ja ulompi oli myöhempi lisäys. Kellarin länsiseinästä ei ollut säilynyt rakenteita, joten on mahdollista, että paikalla sijaitsi joko kellarin sisään-käynti, tai sitten kellarin länsiosa oli tuhoutunut.

Kellaria reunusti ulkopuolella enimmäkseen noin puolen metrin paksuinen täyttö-maakerros. Kellarin täyttömaasta löydetty nuorimmat esineet ajoittuivat 1600-luvun puoliväliin tai jälkipuoliskolle, jolloin kellari on ilmeisesti täytetty. Ruotsissa, mistä kivi-kellareita on löydetty kylätonteilta enemmän, ne on liitetty etenkin kaupankäyntiin liittyvien tavaroiden säilyttämiseen (esim. Forenius 1989, 13–14). Myös Lillaksen kellari on saatettu alun perin rakentaa tilan harjoittaman kaupankäynnin tarpeisiin.

Sekä kivikellarin rakentamisessa että pää-rakennuksen eri rakennusvaiheissa käytetyn täyttömaan alkuperä jäi kaivauksilla epäsel-väksi. Kellareiden kaivamisen yhteydessä nostettua hiekkaa on voitu hyödyntää raken-tamisessa, mutta täyttömaan määrän perus-teella ainakin osa siitä oli luultavasti tuotu jostain muualta. Hiekkaa on voitu saada esi-merkiksi tonttimaan etelä- ja länsipuolella sijaitsevilta, pelloissa edelleen hiekkaisem-pina kohtina erottuvilta alueilta. Täyttömai-den joukosta löydettiin esihistoriallista kera-miikkaa, josta suurin osa ajoittui tyypillisen kampakeramiikan aikaan. Nämä palat ovat voineet olla peräisin tonttimaalta, jossa on kaivaustulosten perusteella sijainnut kivikau-tinen asuinpaikka. Kivikautisia asuinpaikkoja tunnetaan myös tonttimaan lähiympäristöstä. Osa keramiikasta taas ajoitettiin pronssikau-tiseksi, joten maata on luultavasti tuotu myös pronssikautiselta muinaisjäännökseltä. Lil-laksen tonttimaalta tai sen läheisyydestä ei

Kuva 6. Kivikellari kuvattuna lännestä. Kuva Andreas Koivisto/ Vantaan kaupunginmuseo.

kuitenkaan tunneta tällaisia, joten maan tarkempi alkuperä jää toistaiseksi auki.

Myös muilta Etelä-Suomen kylätonteilta, esimerkiksi Vantaalla sijaitsevasta Gubbäckasta, on havaintoja täyttömaiden käytöstä rakentamisen ja tonttimaiden tasaamisen yhteydessä (Heinonen, J. 2011, 80–81, 87). Täyttömaiden alkuperästä tai käytön laajuudesta on toistaiseksi vähän tietoa, joten ne olisivat kiinnostavia kylätontteihin liittyviä tutkimuskysymyksiä tulevaisuudessa.

Täyttömaakerrokset olivat paksuimpia ja pääasiassa selvärajaisimpia Lillaksesta havaittuja kerroksia. Muuten tonttimaalta dokumentoidut yksiköt olivat paksuudeltaan pääasiassa 5–20 cm, ja niiden rajoja oli tyypillisesti vaikea erottaa. Etenkin tontin rakentamattomalta piha-alueelta havaitut kerrokset vaihtuivat usein alempiin kerroksiin useiden senttien paksuudelta niin, että kerrosten välille oli vaikea määrittää selkeitä rajoja.

Myös rakennusten sisältä havaittuja lattiakerroksia oli pääasiassa vaikea erottaa toisistaan. Usein niiden rajaa merkkasi vain paikoitellen havaittu maaton puu, joka vasta stratigrafiaa kokonaisuutena tarkastellessa osoittautui selkeästi kahden lattiavaiheen rajaksi. Sekä rakennusten että pihamaan alueella myöhempi, pääasiassa tontin viimeisiin asutusvaiheisiin liittyvä maankäyttö oli sekoittanut paikoin kerroksia. Piha-alueella monet yksittäiset yksiköt sisälsivät löytöjä koko tonttimaan käyttöajalta.

Selkeästi keskiaikaisia kerroksia tai rakenteita tontilta ei havaittu. Luultavasti tämä liittyi siihen, että Lillaksen tontti olisi otettu asuinkäyttöön vasta keskiajan lopulla, todennäköisesti 1500-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tätä ennen kylän talot ovat saattaneet sijaita pohjoisemmalla tonttimaalla, jonka Guss- ja Smeds-nimiset tilat jakoivat 1600-luvun lopulla (Broterus 1699). Saulo Kepsu on esittänyt, että kyseinen tontti olisi mahdollisesti koko Mårtensbyn ja Myl-

lymäen jakokunnan vanhin. Lillaksen nimi liittyy todennäköisesti tilan 1500-luvun alun isännän, Lill-Göranin, lisänimeen, joten tila lienee ainakin saanut nimensä vasta tällöin (Kepsu 2005, 131–132). Jos Lillaksen tonttimaalta löydetty vanhimmat rakenteet todella edustavat tontin vanhinta käyttöajankohtaa, voidaan rakenteiden säilyneisyyttä pitää erittäin hyvänä, sillä ne kattavat tällöin koko tontin käyttöajan. Toisaalta myöhempi maanmuokkaus ja etenkin kellarien kaivaminen on voinut hyvin tuhota mahdolliset vanhimmat kerrokset.

LÖYTÖAINEISTON RIKKAUTTA

Lillaksen löytöaineisto osoittautui rakenteiden ja maakerrosten tavoin monipuoliseksi. Koska kaikki kaivettu maa pintamultaan lukuun ottamatta seulottiin, voitiin myös pienet löydöt havaita ja tallettaa. Tämä tarjosi kattavan kokonaiskuvan aineistosta, ja kaivauksilta löydettiin esimerkiksi huomattava määrä 1500–1600-lukujen lasipikarien kappaleita. Systemaattinen seulominen mahdollisti myös sen, että aineiston leviämismenettelyjä ja niiden päätymistä erilaisiin konteksteihin tonttimaalla voitiin havainnoida hyvin. Löytöjen levintä osoitti, että samojen astioiden kappaleita oli saattanut päätyä hyvin erityyppisiin konteksteihin, kuten kellareiden täyttömaihin tai pihamaan kerroksiin. Kattava kuva lasiaineistosta saatiin, koska tällaisetkin kerrokset seulottiin.

Suurin osa Lillaksen löydöistä on tyyppilistä historiallisen ajan löytöaineistoa, kuten posliinia, fajanssia, punasavikeramiikkaa, kivisavikeramiikkaa, liitupiipun katkelmia, lasiastian- ja pullon paloja, ikkunalasiasia ja erilaisia metalliesineitä. Tutkimusten yhteydessä kiinnitettiin kuitenkin toistuvasti huomiota aineiston monipuolisuuteen ja rikkauteen (Koivisto et al. 2012: 78–82; Koivisto et al.

Kuva 7. Kaksi Lillaksesta löydettyä keskiaikaista kivi-savikeramiikan palaa. Vasemmalla pala Siegburgista 1300–1400-lukujen vaihteesta KM 39466:462), oikealla pala Ala-Saksista 1200–1300-lukujen vaihteesta (KM39466:511). Kuva Pekka Heiskanen/ Vantaan kaupunginmuseo.

Kuva 8. Römer-tyyppisen viinilasin nyppy (KM 2011018:1355). Kuva Pekka Heiskanen/ Vantaan kaupunginmuseo.

2013: 70; Koivisto & Väisänen 2014: 45). Tämä on perusteltua, sillä sekä kaivauksilta talletettu keramiikka- että lasiaineisto sisältävät melko runsaasti erityyppisten tuontiasioiden kappaleita ja metallilöydöt olivat erittäin monipuolisia.

Selkeästi keskiajalle ajoittuvia löytöjä on aineistossa vain muutamia kivi-savikeramiikan paloja (Kuva 7). Ne voivat joko viitata siihen, että tonttimaa oli käytössä jo keskiajalla, tai sitten astiat ovat olleet käytössä vielä asukkaiden siirtyessä uudelle tonttimaalle 1400-luvun lopussa tai 1500-luvun

alkupuolella. Vanhimmat rahalöydöt Lillaksesta ajoittuvat aivan keskiajan lopulle, 1500-luvun alkupuolelle (KM Rahakammio 2011053:1, KM 39466:298).

Esineiden määrä alkoi lisääntyä Lillaksessa huomattavasti 1500-luvun puolivälin jälkeen. Tämä saattaa liittyä tontin asutushistoriaan, mutta toisaalta tuontiasioiden määrän lisääntyminen juuri 1500-luvun jälkipuolella ei ole yllättävää. Uuden ajan alussa tuontiasioiden määrä kasvaa ja monipuolistuu huomattavasti Suomessa (Haggrén 2009). Erilaisia astioita voidaan katsoa olevan Lillaksessa huomattava määrä maaseutukontekstissa, ja niiden joukossa on maaseudulle erittäin erikoisia löytöjä, kuten todennäköisesti 1500–1600 lukujen vaihteeseen ajoittuvan Römer-tyyppisen viinilasin pala (Kuva 8). Keramiikkalöytöihin kuului astioiden lisäksi 1500–1600-luvun vaihteeseen ajoittuvia uunikaakeleiden kappaleita, joten tilalla on ilmeisesti otettu käyttöön kaakeliuuni maaseudun näkökulmasta melko varhaisessa vaiheessa.

Lillaksen löytöaineiston monipuolisuudesta kertovat ehkä parhaiten keramiikkaa ja lasiastioita poikkeuksellisemmat löydöt. Kohteelta on talletettu esimerkiksi erittäin runsaasti rukousnauhan helmiä 1600–1700-lukujen konteksteista, kaksi palaa maalattua ikkunalasia 1600-luvun konteksteista (KM 39163: 858; KM 39466:491), kaksi pronssista matkaikonia 1600–1700-luvulta ja pronssinen tynnyrinhana 1500-luvulta (KM 39163: 550). Tällaiset löydöt kertovat hyvin tilan aineellisen kulttuurin monipuolisuudesta ja rikkaudesta, sillä kyse ei ole pelkästään yksittäisistä hienoista löydöistä, vaan kokonaisuudessaan vauraasta aineistosta.

Kokonaisuutena Lillaksen uuden ajan alun löytöaineisto muistutti esimerkiksi Helsingin Vanhankaupungin aineistoa (vrt. Kallio et al. 1994), ja suurin ero niiden välillä oli yksittäisten esineiden määrässä, ei laadussa.

Lillaksen aineistoa voidaankin hyvin luonnehtia koostumukseltaan kaupunkimaiseksi. Tämä selittyy ainakin osin tilan Tallinnaan harjoittamalla kaupankäynnillä. Sen ansioista Lillaksen asukkailla oli suora kontakti Tallinnaan, ja tila olikin 1500-luvun jälkipuoliskolla yksi Helsingin pitäjän vauraimmista (Heinonen 2014, 66–71). Toisaalta uuden ajan alun kylätonttien aineistoja on toistaiseksi julkaistu melko niukasti, joten on mahdollista, että aineisto osoittautuu tulevaisuudessa tavalliseksi varakkaan talonpoikaistilan löytöaineistoksi.

LILLAKSEN KAIVAUKSILLA OPITTUA

Lillaksen tonttimaa on hyvä esimerkki kylätonttien kerrosten, rakenteiden ja löytöjen monipuolisuudesta. Vaikka tontilta havaitut kerrokset eivät välttämättä pääse lähellekään parhaiten säilyneiden kaupunkiaineistojen paksuutta, voidaan niistä osaa tuskin luonnehtia ohuiksi. Myös löytöaineisto osoittautui ennako-odotuksia monipuolisemmaksi, ja sen koostumus muistutti huomattavasti samanaikaisia kaupunkiaineistoja. Olisikin tärkeää julkaista viime vuosikymmeninä kertyneitä kylätonttiaineistoja, sillä parempi yleiskuva kylätonteista muinaisjäännöksinä olisi tarpeellinen tutkijoille. Esimerkiksi Lillaksen löytömäärään ei ollut etukäteen osattu varautua, mikä vaikutti luonnollisesti jälkitöiden käytännön järjestelyyn.

Talletettujen löytöjen määrää Lillaksessa selittää osaltaan seulominen, jonka ansiosta löytöaineistosta saatiin kattava kuva. Etenkin lasiaineiston suuri määrä johtuu juuri seulomisesta. Seulaa tulisikin pyrkiä käyttämään mahdollisimman kattavasti kylätonttikohteilla, sillä esimerkiksi lasin käyttö keskiajan ja uuden ajan alun maaseudulla voi avautua sen ansiosta huomattavasti aiempaa paremmin.

Vaikka kylätonttikaivauksen "perusyksikkö" onkin useimmiten harmaanruskea ja suhteellisen ohut kerros, jonka rajat ovat epäselvät, myös maaseudulla paksuja täyttömaita voi esiintyä etenkin myöhäiskeskialta alkaen. Tonttien rakenteet voivat olla järeästi perustettuja varsinkin uuden ajan alkupuolelta lähtien, ja kuten kaupunkitonteilla, talot on saatettu pystyttää samalle paikalle vuosidasta toiseen. Nuoremmat, edes 1800-luvulla pystytetyt rakennukset eivät välttämättä ole tuhonneet täysin alleen jääviä keskiaikaisia kerroksia. Jotta tällaisia kerroksia ja rakenteita sekä niiden suhdetta toisiinsa voitaisiin tulkita, on stratigrafian dokumentointiin kiinnitettävä runsaasti huomiota. Vaikka metodia joudutaankin monin paikoin soveltamaan, ovat sen peruseriaatteet erittäin toimivat myös kylätonttikohteissa.

Kylätonttien stratigrafian ymmärtäminen vaatii myös riittävän laajoja tutkimusalueita, etenkin kun kohteella ilmenee "yllätyksiä" kuten täyttökerroksia ja kellareita. Riittävän laajojen alueiden avaaminen historiallisen ajan kohteilla on ollut tutkijoiden usein Suomesakin esiin nostama toive jo vuosikymmeniä (kts. esim. Suhonen & Vuorinen 1997; Kykyri 1999b; Haggrén 2014), ja siihen on myös usein pyritty resurssien antamisissa rajoissa. Toive on noussut jälleen erittäin ajankohtaiseksi viime vuosina, kun arkeologiset tutkimukset ovat auenneet kilpailulle. Olisikin toivottavaa, että budjetteja laadittaessa myös maaseudun kohteisiin varattaisiin tarpeeksi rahaa riittävän laajoille tutkimuksille ja kaivinkoneen käyttöön, sillä koekuopilla ja lapionpistoilla toteutettu esitutkimus antaa harvoin tarpeeksi kattavan kuvan tonttimaiden todellisesta laajuudesta tai säilyneisyydestä. Tämä voi vaikuttaa todella negatiivisesti tontin myöhemmän tutkimustarpeen määrittelyyn.

Lillaksen esimerkki osoittaa, että suhteellisen nuorten rakennusjäännösten ja sekoit-

tuneiden kerrosten lomasta voidaan löytää myös vanhempia jäännöksiä, joilla voi olla huomattavasti tutkimusarvoa. Jos tutkimukset olisivat rajoittuneet pelkkään pistemäiseen koekuopitukseen, suurin osa tontin vanhimmista rakenteista olisi todennäköisesti jäänyt havaitsematta. Lillaksen tutkimusten alussa kaivetut koekuopat ohjasivat tutkimuksia kiinnostavimmille alueille, mutta niistä ei kuitenkaan havaittu yhtään selkeästi 1700–1800-lukua vanhempaa kulttuuri-kerrosta. Tontin säilyneisyyttä olisi niiden perusteella ollut näin ollen mahdotonta arvioida. Myös muinaisjäännöksen rajaamisessa pelkkä koekuopitus olisi ollut riittämätön tutkimusmetodi, sillä tilaan liittyvät rakenteet jatkuivat kartoilta tunnetun tonttimaan ulkopuolella oleville pelloille. Niiltä pistemäisten rakenteiden löytäminen onnistui tässä tapauksessa maatutkaustulosten perusteella.

Tärkeintä kylätonttikohteita tutkiessa onkin muistaa, että ne voivat poiketa suuresti toisistaan, eikä kerrosten paksuudesta, laajuudesta tai säilyneisyydestä voida tehdä perusteltuja oletuksia ilman kunnollisia tutkimuksia. Kylätontit vaativat riittävät esitutkimukset, jotta niiden todellista säilyneisyyttä olisi mahdollista arvioida. Pelkät koekuopat tai lapionpistot riittävät tähän harvoin, sillä kylätonttien stratigrafia voi olla erittäin hämäävää ja säilyneet rakenteet suhteellisen pistemäisiä, muuta silti tutkimuksellisesti arvokkaita. Useissa tapauksissa riittävän kuvan tontin tutkimuspotentiaalista voi saada ainoastaan avaamalla jo esitutkimusten yhteydessä laajoja alueita kaivinkoneella. Laajat kaivaukset voivat tuoda huomattavasti historiallisilta lähteiltä pimentoon jäänyttä lisätietoa keskiajan ja uuden ajan alun maaseudusta. ♦

Tuuli Heinonen, FM
tuuli.t.heinonen@gmail.com

LÄHTEET

Broterus, Samuel 1699: Carta Uppa Mårtensby aff Bårgo Lähn och Hellsingh sochn afmät anno 1699. KA MHA B11a 4/1–2.

Forenius, Svante 1989: Bebyggelselämningar och smideslokal vid Skallerbol. UV Uppsala, rapport. RAÄ dnr 1922/89. Vitterhetsakademiets bibliotek. Riksantikvarieämbetet. Tukholma.

Heinonen, Tuuli 2011: Vantaan Mårtensby/ Martinkylä. Arkistoselvitys. Vantaan kaupunginmuseo. Raportti löytyy myös liitteenä kaivauskertomuksesta Koivisto et al. 2012.

Heinonen, Tuuli 2014: Kauppiaita, talonpoikia vai ratsumiehiä? 1500–1600-luvun maaseudun mikroarkeologiaa Vantaan Mårtensbyn Lillaksen tilalla. Pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto.

Koivisto, Andreas; Väisänen, Riikka; Heinonen, Tuuli; Terävä, Elina & Hankosaari, Reija 2012: Vantaan Mårtensbyn Lillaksen arkeologiset tutkimukset vuonna 2011. Museoviraston arkisto. Kaivauskertomus.

Koivisto, Andreas; Väisänen, Riikka; Heinonen, Tuuli; Terävä, Elina & Karimo, Aasa 2013: Vantaan Mårtensbyn Lillaksen arkeologiset tutkimukset vuonna 2012. Museoviraston arkisto. Kaivauskertomus.

Koivisto, Andreas & Väisänen, Riikka 2014: Vantaan Mårtensbyn Lillaksen arkeologiset tutkimukset vuonna 2013. Museoviraston arkisto. Kaivauskertomus.

Suhonen, Veli-Pekka 2006: Vantaan keskiaikaisten kylätonttien inventointi vuonna 2005. Museoviraston arkisto. Inventointiraportti.

Zetterberg, Pentti 2012: Vantaan Mårtensbyn kaivon iänmääritys, dendrokronologiset ajoitukset F4U6801 ja F4U6802. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu, Luonnon-tieteiden ja metsätieteiden tiedekunta, Metsätieteiden osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoituseloste 390: 1–4.

KIRJALLISUUS

Asplund, Henrik 1997: Mikä on kulttuurikerros? SKAS 2/1997. 1.

Asplund, Henrik 1998: Single Context –keskustelua. SKAS 2/1998. 2–9.

Asplund, Henrik & Kykyri, Marita 2000: BASP Harri-sin matriisi koekäytössä. SKAS 1/2000. 3–7.

Haggrén, Georg 2005: Kylä- ja kartanotontit asutushistoriallisina muinaisjäännöksinä. SKAS 2/2005. 48–54.

- Haggrén, Georg 2009: En tid av transition. Förändringar i den materiella kulturen under 1500- och 1600-talen. *Finskt Museum* 2008, 115. vuosikerta. 75–94.
- Haggrén, Georg 2014: Pääkirjoitus. Keskiäikaiset kylätontit koetutkimusten kohteena. *SKAS* 4/2013. 2.
- Haggrén, Georg; Holappa, Maija; Knuutinen, Tarja & Rosendahl, Ulrika 2011: Stratigrafien på en välbevarad bytomt – Mankby i Esbo. *SKAS* 2/2011. 42–49.
- Heinonen, Janne 2011: Earth Fill and Medieval Law at Gubbacka in Vantaa. Teoksessa Poutanen, M. (toim.): *Colonists on the Shores of the Gulf of Finland. Medieval Settlement in the Coastal Regions of Estonia and Finland*. Vantaan kaupunginmuseon julkaisuja 22. 79–89. Lahti.
- Heinonen, Tuuli 2012: Gubbackan paja. Varhaista raudankäsittelyä Uudellamaalla. *Padise ja Vantaa*. 291–304. Padise.
- Heinonen, Tuuli & Koivisto, Andreas 2012: Lillaksen tila Mårtensbyssä – Talonpoikaipurjehtija Göran Bonden koti. *Padise ja Vantaa*. 259–270. Padise.
- Hyttinen, Marika & Oikarinen, Teija 2011: Hirsisalvoskaivot Oulun kaupunkiarkeologiassa. *Harmaata näkyvissä. Kirsti Paavolan juhlakirja*. 165–176. Vaasa.
- Kallio, Päivikki; Savolainen Irma & Vainio, Sinikka (toim.) 1994: Helsinki 1550–1640. *Narinkka* 1994. Jyväskylä.
- Kepsu, Saulo 2005: *Uuteen maahan. Helsingin ja Vantaan vanha asutus ja nimistö*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1027. Tampere.
- Kerkkonen, Gunvor 1959: *Bondesegel på Finska viken*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 369. Porvoo.
- Koivisto, Andreas 2012: Talonpoikaiselämää keskiajan Gubbackassa. *Padise ja Vantaa*. 271–290. Padise.
- Kykyri, Marita 1997: Kulttuurikerroksia tutkimaan. *SKAS* 3/1997. 2–7.
- Kykyri, Marita 1999a: Kaivausmenetelmäkeskustelu jatkuu. *SKAS* 1/1999. 2–13.
- Kykyri, Marita 1999b: Stratigrafiset yksiköt ja historiallinen menneisyys – yksiköiden tulkinnasta ja siihen liittyvistä ongelmista. *Muinaistutkija* 1/1999. 51–58.
- Kykyri, Marita 1999c: Kulttuurikerrokset suurennuslasin alla – esimerkki kerrosanalyysistä ja siihen liittyvistä mahdollisuuksista. *Muinaistutkija* 3/1999. 34–42.
- Kykyri, Marita 1999d: Kerroskaivaus ja kulttuurikerrosten dokumentointi. *Historiallisen ajan arkeologian menetelmät. Museoviraston Rakennushistorian osaston julkaisuja* 20. 33–38. Vantaa.
- Lehtonen, Hannele 2006: Kulttuurikerros arkeologisena lähteenä – säilyykö menneisyys maassa? *Naantalin luostarin rannassa. Kåkenhus kirjat nro 3*. 201–206. Eura.
- Rankama, Tuija 2000: Kokemuksia yhteysdokumentoinnista Utsjoen Ala-Jalvessa. *Muinaistutkija* 2/2000. 39–45.
- Salminen, Tapio 2013: *Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika*. Vantaa.
- Saloranta, Elina 2003: Kulttuurimaan kerrostuneisuus (stratigrafia), dokumentointi ja tulkinta. *Kaupunkia pinta syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* IX. 55–68.
- Suhonen, Mervi & Vuorinen, Juha-Matti 1997: Bonden Paavo Raision Mullissa. *SKAS* 3/1997. 8–13.
- Tuovinen, Tapani 2006: Stratigrafinen työkalu Matrix Builder Turun kaupunginkirjaston tontin kaivauksissa. *Muinaistutkija* 2/2006. 19–25.
- Wahl, Hannu-Matti 1997: Bonden Paavo som kulturlagerproducent. *SKAS* 1/1997 6–12.

SUKUHAUTA JA HARVINAISET ARKKURUUVIT

HISTORIALLISTEN AJAN HAUTOJEN TUTKIMUS PAIMION PYHÄN MIKAELIN KIRKKOMAALLA

ABSTRACT

A Family Grave with Coffin Screws – Archaeological Investigation of Historical Graves at St. Michael's Churchyard in Paimio

Eight graves dating between 1690 and late 19th century were excavated at St. Michael's Churchyard in Paimio in 2013. Six of the graves formed a family plot, which included bones from at least nine individuals. Infants, children, and adults of both sexes were buried in the family plot. In addition to the family grave, a burial of an infant was excavated. The solitary infant grave might belong to an unbaptised or a non-local child. The graves also yielded information on the use of historical coffin hardware and especially coffin screws which are considered a rare find in Finland.

Paimion seurakunta on muotoutunut keskiajalla, ja pitäjän vanhin kirkonpaikka on nykyolettamuksen mukaan keskustan tuntumassa sijainnut Räpälä eli Kirkkopelto (Hiekanen 2009). Räpälän kirkko ja hautausmaa ovat **Ilkka Kronqvistin** vuonna 1938 tekemien kaivauslöytöjen perusteella olleet käy-

tössä ainakin 1400-luvulla. Vuoden 1675 valtiopäivillä esiteltiin kuitenkin uuden kirkon rakentamissuunnitelma, ja vuonna 1681 rakentaminen päästiin aloittamaan Räpälän kirkosta noin kilometrin itäkaakkoon sijaitsevalle Vistan kylän savihietanummelle, jolla aikaisemmin oli sijainnut pelto. Pyhän Mikaelin kirkko valmistui vuoden 1689 lopulla, ja se vihittiin käyttöön hieman ennen joulua. Kirkon länsipuolella sijaitseva kellotapuli on rakennettu samaan aikaan kirkon kanssa, ja sen läpi on jo rakennusten alkuajoista saakka ollut kulkutie kirkon läntiselle sisäänkäynnille. (Päiviö 1940: 64–66, 69; Riska 1964; Kantele 1975).

Vaikka Räpälän kirkko jäi käytöstä ja purettiin heti Pyhän Mikaelin kirkon valmistumisen jälkeen, jatkui hautaaminen Räpälän kirkkomaalle vielä muutamien vuosien ajan Pyhän Mikaelin kirkon käyttöönoton jälkeen. Hautaaminen Pyhän Mikaelin kirkolle on alkanut heti kirkon vihkimisen jälkeen, käytännössä luultavasti keväällä 1690. Seurakunnan arkistolähteiden mukaan Räpälään haudattiin viimeisen kerran huhtikuussa 1697, joten Paimiossa on 1690-luvulla ollut samanaikaisesti käytössä kaksi hautausmaata.

Pyhän Mikaelin kirkkomaahan kuuluivat aluksi kirkon länsi-, etelä- ja itäpuoli. Kirkon pohjoispuolisen alueen hautaamiskäyttöön otosta esitettiin ensimmäinen suunnitelma

Kuva 1. Haudat sijaitsivat kellotapulिन ja kirkon länsipäädyn välissä, kuva otettu tapulilta kirkkoa kohti. Sateella luurangot peitettiin. Kaivamassa Arttu Liimainen ja Sari Perälä. Kuva: Ulla Moilanen.

vasta vuonna 1811. Vuonna 1853 kirkkomaa-ta viimein laajennettiin ja samalla sen ympärille rakennettiin kiviaita. Seuraavan kerran hautausmaata laajennettiin vuonna 1910, tällä kertaa kirkon itäpuolelle. (von Hertzen 1973: 544).

KAIVAUSMENETELMÄT JA ANALYYSIT

Kesällä 2013 Muuritutkimus ky teki Pyhän Mikaelin kirkon hautausmaa-alueella arkeologista valvontaa hautausmaan kohentamiseen liittyvien valaistus-, sähkö- ja maanrakennustöiden yhteydessä (Moilanen & Uotila 2014). Valvonnassa kirkon länsipäädyn ja kellotapulिन väliin jäävältä alueelta, osittain modernin jalankulkutien alta, paljastui yhteensä kahdeksan haudaa (kuva 1). Seurakun-

nan hautausmaakarttojen mukaan alueelle ei ole haudattu 1900-luvun aikana, joten haudat tutkittiin valvontaa seuranneessa pelastuskäivauksessä. Pyhän Mikaelin kirkkoa tai sen hautausmaa-alueetta ei ole aikaisemmin tutkittu arkeologisesti.

Hautojen kaivaminen tapahtui pääasias- sa puutikuilla luiden vahingoittamisen välttämiseksi. Hautojen väliset alueet sen sijaan kaivettiin tavalliseen tapaan lastoilla. Vainajista oli valmistauduttu ottamaan talteen vasemman ja oikean kämmenen luut erillisinä kokonaisuuksina, sekä erottamaan aikuisilta vainajilta ylhäältä lukien neljännet kylkiluut muista kylkiluista, sillä ne voivat auttaa henkilön iän määrittämisessä (Salo et al. 2011: 53). Talteenottoon vaikutti kuitenkin luiden ja hautojen säilyneisyys sekä vainajien käsien asento. Esimerkiksi haudan 1 vainajan kädet oli ristitty vatsan päälle, joten sormien luut sijaitsivat käytännössä yhdessä kasassa ja niiden erottaminen oikean tai vasemman käden luiksi oli hankalaa.

Tutkitut haudat jäivät nykyisin ainakin osittain asfaltoidun kävelytien alle, mutta aikanaan ne ovat sijainneet tapulilta kirkolle johtaneen kapeamman kulkutien molemmin

Kuva 2. Hauta 1 oli ensimmäinen alueelta paljastunut haudaus. Kuvassa näkyvät myös arkun päälle aikanaan nostetut irtokallot, jotka ovat peräisin haudan 1 rikkomista haudauksista. Kuva: Ulla Moilanen.

Kuva 3. Sukuhaudan hautausten sijainti suhteessa toisiinsa. Osa haudoista oli kokonaan toistensa rikkomia, mutta osasta pystyi silti hahmottamaan arkun osia ja muotoa. Kuva: Ulla Moilanen.

puolin, kirkkomaan läntisessä osassa. Haudoista kuusi sijaitsi lähes samassa kohdassa toistensa kanssa, osittain päällekkäisinä, ja olivat joko osittain tai kokonaan toistensa rikkomia. Koska historiallisen ajan hautausmailla sukulaiset on yleensä haudattu lähelle toisiaan (mm. Goldstein et al. 2012: 192), kyseessä on todennäköisesti pitkään käytössä ollut sukuhauta. Tästä syystä hautojen täyttömaassa olleet irtoluut päätettiin ottaa talteen ja analysoida, jotta samaan paikkaan haudattujen (mahdollisesti saman suvun jäsenten) ikä- ja sukupuolijakaumasta sekä terveydentilasta saataisiin parempi käsitys.

Kaivauksella otettiin arkkujen puuosista puunäytteitä sekä hautojen säilyneisyyden mukaan maanäytteitä joko vainajan vatsan kohdalta ja/tai pään alta. Näytteitä ei ole vielä analysoitu ja niitä säilytetään Muuritutkimus ky:n tiloissa. Haudoista löydetyistä luista on

tehty osteologinen analyysi (Salo 2013), minä jälkeen luut on palautettu Paimion seurakunnalle ja haudattu uudelleen. Luuanalyysin tuloksista kerrotaan tarkemmin **Ulla Moila-** **sen** ja **Kati Salon** tekeillä olevassa artikkelissa, joten vainajien luissa havaittuja patologioita ei käsitellä tässä artikkelissa lainkaan.

HAUDAT JA NIIDEN STRATIGRAFIA JA AJOITUS

Sukuhaudan stratigrafia ja vähäiset esinelöydöt auttavat hautojen ääripäiden ajoittamisessa. Vanhimmat haudoista voivat ajoittua aikaisintaan 1690-luvulle, jolloin hautausmaa on otettu käyttöön. Nuorin hauta (nro 8) on stratigrafian ja arkun päädyssä kiinni olleiden ristiruuvien perusteella aikaisintaan 1800-luvun puolivälistä.

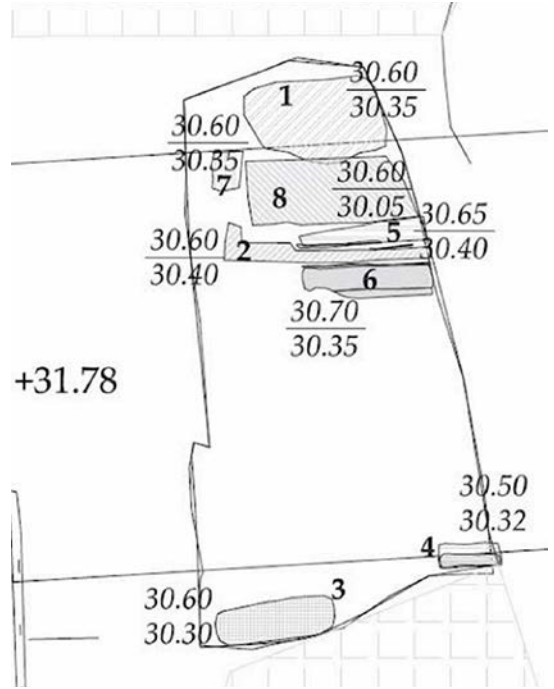
Hauta 1 oli haudoista pohjoisin ja ensimmäinen alueelta paljastunut hauta (kuva 2). Hautaa aikanaan kaivettaessa on ilmeisesti osuttu vanhempiin, joko kokonaisiin tai jo aikaisemmin rikkoutuneisiin hautauksiin, sillä arkun päälle oli nostettu kaksi pääkalloa. Toinen kalloista oli osittain rikki ja toisessa oli pronssihomelaikku, jonka voi tulkita käärinliinan neulan jättämäksi jäljeksi. Irtokallojen alla oli osittain säilynyttä arkun kantta sekä siihen kuuluva rautanaula. Vainaja lepäsi arkussa selinmakuulla, käden vatsan päälle ristikkäin aseteltuna. Arkun etelälaita oli osittain haudan 8 rikkoma.

Sukuhautaan kuuluvat haudat 2 ja 5 olivat kokonaan tuhoutuneet muiden hautausten tekoajaan, eikä niissä ollut enää jäljellä luita *in situ* (kuva 3). Haudoista oli kuitenkin jäljellä hieman arkkujen pääty- ja kylkilaitoja, joiden perusteella haudan 2 arkun koko voitiin mitata. Koska arkun koko on ollut noin 50 x 195 cm, se on mitä ilmeisimmin kuulunut aikuiselle.

Hauta 6 oli osittain tuhoutunut hautauksen 2 tekoajaan. Arkun puu oli melko hyvin säilynyttä kannessa, etelälaidassa, länsipäädyssä

Kuva 4. Hautoja kaivetaan. Kuvassa etualalla muiden hautojen rikkoma hauta 7 ja oikealla hauta 6, jossa luut olivat sekundaarisessa asennossa. Kaivamassa Arttu Liimatainen, Sari Perälä ja Johanna Lehtola. Kuva: Ulla Moilanen.

Kuva 5. Hautojen sijainti kaivausalueella suhteessa toisiinsa. Kartta: Kari Uotila.

ja pohjassa. Osa haudan 6 vainajan luista ei ollut anatomisesti oikeilla paikoillaan ja kasvojen luut olivat rikkoutuneet (kuva 4). Vainaja lepäsi puoliksi oikealla kyljellään arkun etelälaitaa vasten, oikea käsivarsi taivutettuna ylös rinnan päälle. Kämmenten luut olivat vainajan leuan alla. Vainajaa on todennäköisesti siirretty sivuun hautaa 2 kaivettaessa, joten asentoa on pidettävä sekundaarisena.

Hauta 7 oli haudan 8 rikkoma niin, että vain haudan länsipääty oli säilynyt suhteellisen koskemattomana (kuva 4). Kallo oli pysynyt paikallaan, mutta osa kylkiluista oli siirtynyt vainajan suuhun todennäköisesti haudan 8 tekoajaan.

Hauta 8 oli haudoista stratigrafisesti nuorin, sillä se oli rikkonut suurinta osaa sukuhaudan muista hautauksista. Lisäksi se oli kaivettu syvemmälle kuin muut haudat. Täytemää poikkesi muista haudoista, sillä se oli tummanruskean sijaan harmaata, ja siinä oli tiilimurskaa sekä suurehkoja kiviä. Haudan 8

täytemaassa oli myös runsaasti irtoluita, jotka lienevät peräisin rikkoutuneista hautauksista, sekä kaksi kuparisekoitteista nuppineulaa (KM 39471: 1–2), joita on todennäköisesti käytetty käärinliinan kiinnikkeinä. Haudan länsipäädystä tuli esiin kaksi raudasta ja lyijystä valmistettua ristiruuvia (KM 39471: 3–4), joita on käytetty arkun kannen kiinnittämiseen. Arkku on ilmeisesti peitetty havuilla, sillä ruuvien yhteydestä löytyi myös kuusen neulasia.

Ristiruuvien perusteella hauta 8 ajoittuu aikaisintaan 1800-luvun puoliväliin, mahdollisesti jopa 1800-luvun loppupuolelle. Täytemaassa ollut tiilimurska voi viitata hautauksen tapahtuneen aikana, jolloin kirkkoa tiedetään korjatun. Vuonna 1863 tapulia päätettiin parantaa, ja toteutetussa remontissa myös kirkonkellojen liikesuuntaa muutettiin (von Hertzen 1973: 543). Remontti on vaatinut massiivista kajoamista kellotapuliiin, jolloin sen edustalle on päätenyt purkujätteitä.

Sukuhaudan sisältämissä hautauksissa ja hautojen täytemaan joukossa olleissa irtoluissa oli sekä aikuisten että lasten luita, yhteensä ainakin yhdeksästä eri yksilöstä. Vainajista kolme on osteologisessa analyysissä määritetty mieheksi tai mahdolliseksi mieheksi ja vain yksi on määritetty naiseksi. Irtokalloista ainakin yksi on kuulunut naiselle. Tämä osoittaa, että sukuhautaan on haudattu molempien sukupuolten edustajia. Nainen on elänyt vanhimaksi (yli 60 vuotiaaksi) ja miehet ovat kuolleet keski-ikäisinä noin 40–60 vuotiaina. Yksi sukuhaudan lapsista on ollut noin 7-vuotias, yksi mahdollisesti imeväinen, ellei imeväisen luu kuulu haudan 4 vainajalle (Salo 2013).

KASTAMATON LAPSI?

Haudat 3 ja 4 sijaitsivat sukuhaudasta ja toisistaan selvästi erillään, mahdollisesti tapulil-

ta kirkkoon johtavan tien eteläpuolella (kuva 5). Kaikki haudat olivat itä-länsi-suuntaisia lukuunottamatta muiden kanssa samalle syvyydelle (n. 150 cm) kaivettua hautaa 3, joka oli hieman lounas-koillis-suuntainen. Haudan 3 paikalla on kasvanut puu, sillä hautaläikässä oli runsaasti eri maatumisasteella olleita juuria. Tällä on mahdollisesti ollut vaikutusta luiden säilyvyyteen, sillä niitä ei ollut haudassa lainkaan. Hauta sisälsi vain arkun pohjalautoja ja muutamia nauvoja.

Kuva 6. Kati Salo tutkii hautaa 4. Kuva: Ulla Moilanen.

Hauta 4 oli imeväisen hauta lähellä kaivausalueen itäprofiilia, ja lähes kaikki imeväisen luista onnistuttiin saamaan talteen (kuva 6). Hautakuopan koko oli 55 x 70 cm, ja arkku on ollut vain yhden laudan levyinen (16 x 56 cm). Arkun kansipuu oli melko hyvin säilynyttä. Vainaja oli arkussa selinmaakuulla, käsivarret suorana sivuilla. Lapsi on haudattu kirkkomaalle melko yksinäiseen paikkaan, sukuhautojen ulkopuolelle. Osteologisen analyysin mukaan luiden ikämäärittäminen vastaa vastasyntyntä (Salo 2014), joten mielenkiintoinen kysymys on, onko kyseessä kastamattoman tai mahdollisesti kuolleen syntyneen imeväisen hauta. Ottaen huomioon Paimion kirkkomaan iän, on hautausmaan käyttöaikana ollut jo voimassa vuonna 1686 säädetty kirkkolaki, jossa määrättiin kuol-

leena syntyneiden ja kastamattomien lasten hautaamistavoista. Lain mukaan sekä kastamattomat että kuolleen syntyneet lapset sai haudata kirkkomaalle tavallisin seremoniain papin läsnäollessa, eikä syrjäinen paikkakaan ollut enää välttämättömyys (Itkonen 2012: 13–14).

Vaikka kastamattoman lapsen hautaamiselle sukulaisten yhteyteen ei olisi ollut rituaalista estettä, on haudan 4 imeväisen tappeluksessa voitu toimia ainakin haudan syrjäisen sijainnin suhteen vanhojen 1500-luvulle ulottuvien käytäntöjen mukaan. Tähän voisi viitata se, että sukuhaudan täytemaan sisältämissä irtoluissa oli sekä imeväisen että 1-7 -vuotiaana kuolleen lapsen luita. Koska ainakin osa lapsista on haudattu yhteiseen paikkaan sukulaisten kanssa, on syrjäiseen hautapaikkaan haudattu lapsi voinut olla statukseltaan erilainen, toisin sanoen kastamaton. Toisaalta kyse on myös voinut olla esimerkiksi ulkopaikkakuntalaisen synnyttämästä lapsesta, jolla ei ole ollut hautausmaalla sukulaisia.

ARKUT JA ESINELÖYDÖT

Kaikkien hautojen sisältämän arkut olivat suorakaiteen muotoisia ja rakennettu laudoista. Nuorempien hautojen rikkomasta sekoittuneesta talletetut nuppineulat on valmistettu pronssista tai kuparisekoitteesta. Neuloista toisen (KM 39471:1) nuppi on kiinteä, kun taas neulassa (KM 39471:2) nuppi on valmistettu kiertämällä. Molemmat neulat löytyivät haudan 8 sekoittuneesta täytemaasta, joten ne ovat todennäköisin peräisin paikalla sijainneista vanhemmista haudoista. Nuppineulat ovat melko yleinen löytö 1600–1700-luvulle ajoittuvissa haudoissa, ja niitä on käytetty käärinliinojen ja kuolinpuukujen kiinnittämiseen (Kuokkanen & Lipkin 2011: 149–154).

Hautojen täytemaassa olleita rautanauvoja ei otettu talteen ja arkkuihin kiinnityistä nauloista talletettiin parhaiten säilyneet kappaleet valokuvausta varten. Kaikki kappaleet olivat taottuja rautanauvoja, eikä yhtään tehdasvalmisteista naulaa löydetty. Arkkujen kokoamiseen käytetyt naulat löydettiin pääasiassa arkkujen kulmista, mutta myös laidoista, kansista ja pohjista, viimeksi mainituista mahdollisten vahvikkeiden kohdalta.

Haudan 8 arkun kannen länsipäädystä kiinni olleista ristiruuveista (KM 39471: 3-4; kuvat 7-8) vain toisessa on näkyvissä ruuvien kierteet. Toisessa risteistä ne jäivät säilyneen

Kuva 7. Toinen ristiruuvista *in situ*. Kuva: Ulla Moilanen.

Kuva 8. Ristiruuvi konservoituna. Kuva: Ulla Moilanen.

arkun puun sisään. Kierteet ovat tasalevyiset ja siistit, joten ruuvit vaikuttavat tehdasvalmisteisilta. Rautaisiin ruuveihin on kiinnitetty lyijystä valetut ristit, joiden sakarat ovat apilanlehden muotoiset. Ristien keskiosassa on ympyrä, ja ne muistuttavat stilisoituja kruusifikseja. Toisen ristin (KM 39471: 4) kaksi sakaraa on katkennut ja hajonnut.

Ruuvien funktio on ollut toimia arkun kannen kiinnikkeenä rautanaulojen ohella, minkä lisäksi niillä on ollut koristeellista arvoa. Suomessa ristiruuvien käyttöhistoriaa tunnetaan huonosti. Yhdysvalloissa on tutkittu runsaasti 1800-luvun hautausmaita ja kirjoitettu niistä löytyneistä arkkujen kahvoista, ruuveista ja heloista. Arkkuruuvien käytön alkamisajankohta voidaan yleisesti ottaen ajoittaa noin 1800-luvun puoliväliin (Goldstein et al. 2012: 192), sillä tuolloin aloitettiin ruuvien teollinen valmistaminen ja niiden saatavuus helpottui. Ruuveja oli valmistettu 1700-luvun lopulta lähtien käsin, mutta ne olivat olleet kalliita ja valmistuserät pieniä. Varhaisia ruuveja pystyy ajoittamaan muodon perusteella, sillä teräväkärkinen, teollisesti valmistettu ruuvi patentoitiin 1846. Tätä varhaisemmissa ruuvimalleissa kärki on pääasiassa tylppä ja hammastus epätasaisempaa (Garvin 2001: 78). Paimion ristiruuveista ei ole otettu röntgenkuvaa, jonka avulla saattaisi olla mahdollista selvittää ristin sisäpuolelle jäävän ruuvin yläpään muotoa. Tästä saattaisi olla apua ruuvin tarkemmassa ajoituksessa. Toisen ruuvin (KM 39471:4) kärki on näkyvissä ja se on terävä. Pohjois-Amerikassa tehtyjen hautausmaatutkimusten perusteella etenkin lyijypäällysteisten arkkuruuvien käyttö yleistyy vasta 1800-luvun loppupuolella, ja niitä on löytynyt runsaasti etenkin 1870-luvulle tai sen jälkeisiin aikoihin ajoittuvista haudoista (Springate 1998; Springate 2014: 24). Suomessa ristiruuvit eivät ole yleinen löytö, mutta ainakin yksi sellainen on löytynyt Ahvenanmaalta Finströmin kirkosta (Visa

Immonen, suullinen tiedonanto 27.8.2013 ja sähköposti 3.10.2013, ÅM 436:202).

Suomalaisissa 1900-luvun alkupuolen hautajaisvalokuvissa suurinta osaa arkusta koristaa yksi tai kaksi ristiruuvia (Suomen museoiden kuvahaku Finna), joten ristiruuvien käyttö on ilmeisesti yleistynyt joka puolella maata viimeistään 1900-luvun alussa. Internetin kuvahaku löytää myös antiikkikauppojen kokoelmissa olevia yhdysvaltalaisia ja ranskalaisia ristiruuveja, jotka ilmoitetaan viktoriaanisiksi eli 1800-luvun viimeiselle puoliskolle ajoittuviksi (kuva 10). Tyyllisesti Paimion ruuvit muistuttavat näitä hieman, mutta edellä mainituissa internet-lähteissä ei ole tarkempia viitteitä ristien tunnistukseen ja ajoitukseen liittyen.

Vaikka Paimion Pyhän Mikaelin kirkon kaivauksen aineisto on pieni, se mahdollistaa 1600–1800-lukujen paimiolaisten terveydentilan ja elinolosuhteiden tarkastelun. Sukuhaudan osteologisella tutkimuksella saadaan tietoa yhden suvun sisällä esiintyneistä patologioista, vammoista ja elintavoista. Kaivauksella saatiin myös lisätietoa Suomessa huonosti tunnetuista ristiruuveista ja mahdollisesti niiden käyttöönoton ajankohdasta. ♦

Ulla Moilanen

ullamoilanen1@gmail.com

Turun yliopisto

LÄHTEET

Henkilökohtaiset tiedonannot:

Immonen, V. 2013. Suullinen tiedonanto 27.8.2013

Immonen, V. 2013. Sähköposti 3.10.2013

Painamattomat lähteet:

Hiekkanen, M. 2009. *Paimion seurakunta ja kirkkojen rakentaminen keskiajan Suomessa*. Esitelmä 5.3.2009 Paimiossa.

Moilanen, U. & Uotila, K. 2014. *Paimio, Pyhän Mikaelin kirkon hautausmaa-alue. Arkeologinen valvonta ja pelastuskaivaus 15.5–28.6.2013*. Muuritutkimus ky. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto.

Salo, K. 2013. *Osteologinen analyysi Paimion haudoista*. Liite kaivauskertomuksessa Moilanen & Uotila 2014. Muuritutkimus ky. Museoviraston arkisto.

Painetut lähteet:

Garvin, J. L. 2001. *A Building History of Northern New England*. University Press of New England. United States of America.

Goldstein, L., Sewell, K. J., Heilen, M. P., Hefner, J. T. 2012. Mortuary Synthesis. (Heilen, Michael ed.) *Uncovering Identity in Mortuary Analysis: Community-Sensitive Methods for Identifying Group Affiliation in Historical Cemeteries*: 185–226. Left Coast Press. China.

von Hertzen, E. 1973. Paimion historia vuoteen 1721. Erkola, Toini, Von Hertzen, Erik, Innamaa, Kerttu: *Paimion historia*. Paimion kunta ja Paimion seurakunta.

Itkonen, J. 2012. Kuolleena syntynyt lapsi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirjoissa 1694–2003. *Thanatos* vol. 1 2/2012: 1–33.

Kantele, J. 1975. Paimion kirkko. Paimio-seuran vuosikirja 3: 6–9.

Kuokkanen, T. ja Lipkin, S. 2011. *Hauta-asut elämän kuvaajina – Oulun Tuomiokirkon kuolinpuvuista*. Ikäheimo, Nurmi & Satokangas (toim.), Harmaata näkyvissä. Kirsti Paavolan juhlaKirja: 149–163.

Päiviö, J. 1940. *Paimion vaihteita*. Turunmaan kirjapaino, Turku.

Riska, T. 1964. Paimion kirkko. *Suomen kirkot* 3. Suomen Muinaismuistoyhdistys 1964.

Salo, K., Kivikero, H., Mannermaa, K. & Niskanen, M. 2011. Ohjeita ihmisluiden käsittelyyn arkeologisilla ruumishautakaivauksilla. Salo, K. & Niukkanen, M. (toim.) *Arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmät. Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja* 22: 47–56.

Springate, M.E. 2014. Coffin Hardware in Nineteenth-century America. Left Coast Press, Walnut Creek.

Internet-lähteet:

Springate, Megan E. 1998. Mass-Produced Coffin Hardware in Eastern North America: A Synthesis. <http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=meganspringate>. Presented at the 1998 Society for Historical Archaeology Conference, Atlanta, GA. January 7–12, 1998.

Suomen museoiden kokoelmien kuvahaku Finna: <https://museot.finna.fi/>

THE PORTABLE ANTIQUITIES SCHEME IN ENGLAND AND WALES

INTRODUCTION

The Portable Antiquities Scheme (PAS) is a nationwide system across England and Wales (but not Northern Ireland, Scotland or the British Crown Dependencies). Through the presence of regional Finds Liaison Officers (FLOs), the PAS provides an opportunity for the voluntary recording of chance archaeological finds and discoveries by members of the public. In practice, most people using the service are metal detecting enthusiasts. In the United Kingdom the metal detecting hobby has a long history, dating back to at least the 1960s, and my own doctoral research reached an estimate of between 15,449 and 16,777 metal detecting enthusiasts in England and Wales, with a possible total of between 16,196 and 17,525 for the whole of the UK (Thomas 2012a: 59). By contrast, **Roger Bland**, who founded the PAS, has recently estimated the total number in England and Wales to be around 9,000 (2014). Factors such as the tendency for some metal detecting enthusiasts to be members of more than one metal detecting club, along with an unknown number of what have been termed 'lonely wolves' (Rasmussen 2014), working independently and perhaps secretly of recognized clubs, mean that such estimates have severe limitations. Nonetheless, it is clear

that the number of people metal detecting as a hobby is significant in England and Wales, and goes some way to explaining why a system such as the PAS is important, even essential.

In this brief paper I will outline firstly the legal context within the UK and England and Wales, how the PAS developed (and why), how it functions in practice, and finally I will offer some insights into some of the more common criticisms and even threats that the PAS has faced.

LEGAL CONTEXT

Other parts of the UK

The UK consists of a number of different countries, with different legal systems in place in each of the different jurisdictions. Hence, in regard to portable archaeological heritage, Scotland has a different set of laws pertaining to portable antiquities, following a system of treasure trove¹ which is more exhaustive in its coverage than the legislation in other parts of the UK (Campbell 2013). In Northern Ireland too, there are differences in the law. The *Treasure Act* 1996, described in outline below, operates in Northern Ireland as it does in England and Wales. However, in

¹ To find out more, also visit <http://www.treasuretrovescotland.co.uk>.

addition there are further restrictions on intrusive investigations of archaeological areas, including by users of metal detectors, that do not exist in other parts of the UK (Hurl 2009: 101), with elements similar to both UK legislation and that of the Republic of Ireland (Kador 2014: 37). PAS, which complements the *Treasure Act 1996* in England and Wales, does not operate in Northern Ireland. Much smaller in both population and area, but with yet more varieties of legislation, are the British Crown Dependencies, namely the Isle of Man, the Bailiwick of Guernsey (consisting of Guernsey, Alderney, Herm, Sark and some smaller islands), and the Bailiwick of Jersey. These all have their own versions of treasure trove, which are similar to the treasure trove common law that operated in England and Wales before the introduction of the *Treasure Act 1996* (see Fox 2013 for a discussion of the treasure legislation on the Isle of Man).

The Treasure Act 1996

The *Treasure Act 1996* came into force in September 1997, and operates across England, Wales and Northern Ireland. It replaced the old common law of treasure trove, and provided clearer guidance and definition of what constitutes 'Treasure' in a legal sense, in areas where the *Treasure Act 1996* is in force. Other laws in England and Wales also affect the use of metal detectors, including the designation of areas of archaeological significance where metal detecting without permission is a criminal offence, under Section 42 of the *Ancient Monuments and Archaeological Areas Act 1979* (Fincham 2008: 354). Illegal metal detecting, a subject worthy of its own paper, is known colloquially as 'night-hawking' in the UK, and has been summarized elsewhere (e.g. Campbell and Thomas 2012).

The definition of Treasure, provided by the *Treasure Act 1996*, is as follows:

1. Treasure is—

- (a) any object at least 300 years old when found which—
 - (i) is not a coin but has metallic content of which at least 10 per cent by weight is precious metal;
 - (ii) when found, is one of at least two coins in the same find which are at least 300 years old at that time and have that percentage of precious metal; or
 - (iii) when found, is one of at least ten coins in the same find which are at least 300 years old at that time;
- (b) any object at least 200 years old when found which belongs to a class designated under section 2(1);
- (c) any object which would have been treasure trove if found before the commencement of section 4.
- (d) any object which, when found, is part of the same find as—
 - (i) an object within paragraph (a), (b) or (c) found at the same time or earlier; or
 - (ii) an object found earlier which would be within paragraph (a) or (b) if it had been found at the same time.

2. Treasure does not include objects which are—

- (a) unworked natural objects, or
- (b) minerals as extracted from a natural deposit, or which belong to a class designated under section 2(2). (HMSO 1996)

In addition, the *Treasure (Designation) Order* 2002 added further definitions to Treasure for items found after 1 January 2003:

The following classes of objects are designated pursuant to section 2(1) of the Act.

- (a) any object (other than a coin), any part of which is base metal, which, when found is one of at least two base metal objects in the same find which are of prehistoric date;
- (b) any object, (other than a coin) which is of prehistoric date, and any part of which is gold or silver. (HMSO 2002)

Under the Act, finders of objects that may be Treasure must report these finds to the local Coroner (although this process can also be facilitated by the local FLO), within fourteen days of discovery. A decision is made as to whether the discovery is in fact Treasure, and if so, a local museum or the national museum (National Museum of Wales for finds made in Wales, or the British Museum for finds made in England), has the right to purchase the find or assemblage for their collection. If they do not want to acquire the find, the discoverer is free to do with it what they wish (although if they have made a finders agreement with the landowner they may have to split any profit made with them). If a museum is interested in the find, the services of the Treasure Valuation Committee – members from archaeological and legal backgrounds – are used in order to establish the market value of the discovery. This is to ensure that the payment to the finder, their reward, is consistent with current market trends, with advice given by members of the antiques and antiquities market.

As Bland (2013) explains:

The reward is normally divided equally between the finder and landowner. The Committee is advised by a panel of valuers drawn from the trade, and interested parties can commission their own valuations which the committee will consider. The reward can be reduced or not paid at all if there is evidence of wrongdoing on the part of the finder or the landowner. Once a valuation has been agreed museums have up to four months to raise money. Archaeologists are not eligible for rewards. Not all finds reported as Treasure are acquired by museums and indeed about 60% of all cases are now disclaimed and returned to the finder who is free to dispose of them as he wishes.

Failure to report a find that is Treasure may result in imprisonment for up to three months, a fine, or both (Fincham 2008: 353).

There have been various debates concerning the different merits of the *Treasure Act* 1996, for example **Addyman** and **Brodie** (2002: 179) maintained that laws in the UK continue to be 'permissive', while **Carman** (2005: 22) has commented that 'the practical effect of the English law of Treasure was always to deal with objects as if the precious metal of which they were made was the important thing about them'. From a legal perspective Ulph (2012: 89) has noted that, for objects that fall outside of the legal definition of Treasure, such as the famous Crosby Garrett Helmet discovered in Cumbria in 2010, there is little provision in the law to curtail the sale of archaeologically significant pieces to private collectors rather than to museums.

Despite these concerns, the *Treasure Act* 1996 is important, not only for providing legal guidance for the treatment of particular categories of archaeological finds, but also

for providing the backdrop for the concurrent formation of the PAS. The PAS was designed to come into operation, at least as a pilot scheme, at the same time that the new law was enacted.

HISTORY OF THE PAS

Before the PAS was formed, archaeologists had tried various approaches towards 'dealing' with metal detecting enthusiasts. The metal detector used by hobbyists derives from mine detection devices used by the military. Metal detecting as a hobby seems to have appeared in the USA sometime in the 1940s (Cornelison and Smith 2009: 33). Later, in the 1960s, the first publicly available metal detectors started appearing in the UK, with the earliest detectors being imported from the USA (Thomas 2009a: 184). By the time of the 1970s, the hobby had grown significantly, and discussions were already underway among different organizations concerned with archaeological heritage, such as the Council for British Archaeology and the Museums Association, over how to respond to this proliferation of individuals digging into known and unknown archaeological sites and features.

On 12th March 1980, a coalition of seven core heritage organizations (with many more voicing their support) launched the STOP Campaign. This stood for 'Stop Taking Our Past' (Figure 1), and while it tried to raise awareness of the damage caused by metal detecting for 'treasure', many have argued that it ultimately failed in its goals (e.g. Bland 2005: 441). In comparison, the metal detecting enthusiasts, having recently formed a national association, and with communication possible through their specialist magazines, launched a counter-campaign called DIG – Detector Information Group. Achieve-

ments of this group included coordinating, through magazine articles, numerous letters to Members of Parliament by metal detecting enthusiasts, causing questions to be asked in Parliament. In addition, they held a rally in Parliament Square and handed in a petition to the Prime Minister's office in Downing Street (DIG 2003).

These events, and others, are described in more detail elsewhere (e.g. Thomas 2012b), but are mentioned here to give an idea of the tensions that existed between archaeologists and metal detecting enthusiasts before the emergence of the PAS. As mentioned above, the PAS came into being at the same time as the new *Treasure Act* 1996, in fact in September 1997. The case made in Parliament for passing the new law was greatly assisted by a significant case of looting that had taken place in the 1980s. When the Romano-British site at Wanborough in Surrey, southern England, was set upon by countless nighthawks, the damage was quick and profound. Some estimated that up to £2 million worth of archaeological treasures may have disappeared, without provenance, onto the international market from that one site (Hawthorn 1995: 173), and while it took another

Figure 1. STOP Campaign poster, designed by famous British cartoonist Bill Tidy. Image reproduced courtesy of the Council for British Archaeology

ten years for change, this event is largely regarded as a significant one in the long history of campaigns to change the law of treasure trove.

It was fortuitous that members of the Surrey Archaeological Society, amateur archaeology enthusiasts active in the same county as Wanborough, had at that time Viscountess **Hanworth** as their President. Hanworth was connected to many important figures in the House of Lords, and it was an associate of hers, Lord **Perth**, who agreed to propose the *Treasure Bill* in Parliament. The *Treasure Bill*, sometimes called the *Perth Bill* or the *Surrey Bill* after Lord Perth or the Surrey Archaeological Society respectively, took a further two years from its initial introduction in 1994 to make its progress through the two Houses of Parliament to eventually become law. That is not to say that other events did not also have an impact. For example, a report by the Council for British Archaeology, commissioned by English Heritage, on the extent and nature of metal detecting in England (Dobinson and Denison 1995) was also significant and was cited several times in the parliamentary debates. This report, which estimated metal detecting enthusiasts to numbers around 30,000 at that time, also highlighted a number of other significant archaeological sites that had been victim to nighthawking. These included Corbridge in Northumberland and Gestingthorpe in Essex (Dobinson and Denison 1995).

The success of the Bill was remarkable, given that it had begun as a Private Members Bill (these traditionally have less chance of success than, for example Government Bills that automatically have the support of the government). However, much like the *Dealing in Cultural Objects (Offences) Act 2003*, which originated from a Private Members Bill from a member of the House of Commons, its sentiment and message were timely.

In the case of the *Treasure Bill*, this included that the shortcomings in the treasure trove system were highlighted by the subsequent criminal trials around the looting of Wanborough (see Thomas 2009b). In the case of the *Dealing in Cultural Objects (Offences) Bill*, the 2003 looting by nighthawks of Yeavinger Bell in Northumberland (Standing Committee Debates 2003) as well as the recent allied invasion of Iraq (and the subsequent damage to and loss of cultural heritage – Stone 2005: 941), were fresh in people's minds.

Therefore, conditions had to be conducive to the introduction of the *Treasure Act 1996*. It was also known that, while the new Act represented a significant improvement on treasure trove, there were still many different types of artefact that would not be protected and subject to obligatory reporting under law. Metal detecting hobby representatives were actively involved in discussions concerning the *Treasure Bill* through the National Council of Metal Detecting, after having expressed concern at what the implications of the draft law might be for them (Bland 2005: 442). They made it clear that they would not support a push for obligatory reporting of all finds, and after an analysis of responses to a Portable Antiquities discussion document, the government agreed to fund a pilot scheme, initially in just six regions (Bland 2005: 445). So, in 1997 the PAS began, first as a pilot scheme hosted by organisations in six different regions of England: Kent County Council, Norfolk Museums and Archaeology Service, North Lincolnshire Museums, Liverpool Museum, Birmingham City Museum and Art Gallery and Yorkshire Museum (Clark 2008: 10). By 1999, the scheme expanded further, including coverage in Wales, and in 2003 the PAS was rolled out to cover all regions of England and Wales. Currently there are 36 FLOs (PAS 2014a)

HOW PAS WORKS

The PAS, then, very clearly works in partnership with the established law of the *Treasure Act* 1996. Its role is essentially to facilitate the recording of those archaeological objects which are not protected by law in some way, but which still add value to our knowledge of the past if they are properly recorded.

The network of FLOs act as local points of contact for individuals wishing to record archaeological objects that they have found. If considered to be 'archaeological' (for PAS this usually has to be objects over 300 years old – PAS 2014b), the objects will be recorded, taking details such as photographs and measurements, and crucially, the coordinates of the find spot. As mentioned above too, the FLO can take a role in processing objects designated as Treasure under the *Treasure Act* 1996, in addition to recording the data from non-Treasure finds.

While the PAS is coordinated by the British Museum (with the National Museum of Wales), the FLOs are hosted by a network of different organizations across the country.

These can be museum services, local authority offices, or even university departments. In addition to the extensive amount of data entry that FLOs have to undertake in order to feed their recordings into the Finds Database (<http://finds.org.uk/database>), they also carry out a lot of outreach work, in order to connect with the groups (largely, but not only, metal detector enthusiasts) within their respective regions. Among other things, finds days are held at local museums and heritage sites, FLOs attend regional events such as English Heritage's Festival of History (recently re-branded as 'History Live!') in Northamptonshire in order to raise awareness about the PAS, and naturally FLOs also go to the places where they will find the most metal detecting enthusiasts. This includes visiting many of the local metal detecting group 'club nights', where members bring their recent finds for the FLO to record. Many of these club nights take place in the evening, often in a local pub or working men's club. FLOs also frequently attend metal detecting rallies – events considered controversial due to the high scale of metal detecting taking place over a relative-

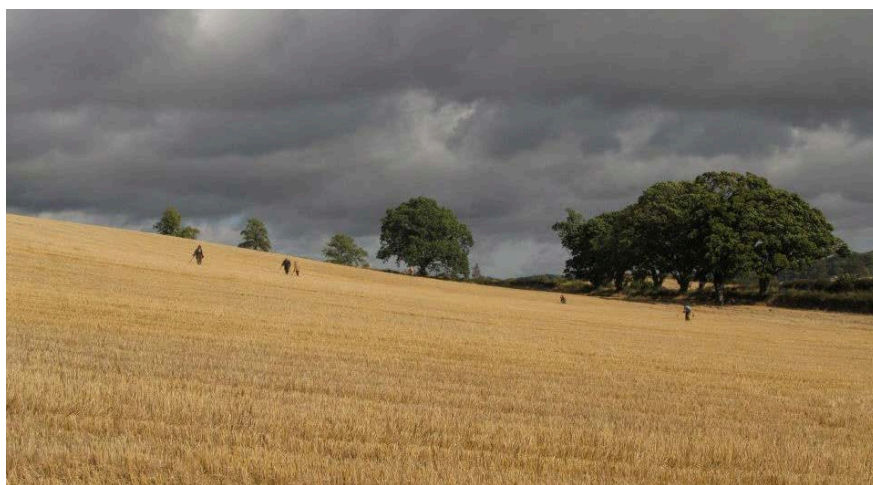

Figure 2. Metal detecting rally near Methven, Perthshire, Scotland, in October 2012. Unlike English rallies, rallies in Scotland tend to be smaller; this rally had around 50 participants. Image courtesy of Scottish Treasure Trove Unit, National Museums Scotland.

ly small area (rallies, which usually cover a whole weekend, can range in numbers from 100s to 1,000s of attendees). These events are not illegal, even in Scotland where the legislation is arguably stricter (Figure 2), and so the presence of FLOs, often supported by student volunteers and FLOs from neighbouring regions, in effect ensures that at least some of the finds are recorded (hopefully with accurate coordinates), perhaps best seen as a form of 'damage limitation'.

In addition to this, FLOs have an educational role to their work, and some visit schools or give talks to local history and archaeology groups. Many also contribute to university teaching, and are research active in their own right. A number of current FLOs are carrying out doctoral research that makes use of the PAS Database, while other former FLOs have gone on to academic positions at the British Museum, the University of Reading, the University of York, and other institutions.

FLOs are also supported by six Finds Advisors providing expert knowledge on specific categories of artefact, an illustrator, an ICT advisor, a Resources Manager, and the Head and Deputy Head of the Scheme (PAS 2014a). Some of the Finds Advisors are based in different parts of the country, but the core central team are based in the British Museum in London. In addition to the paid staff, volunteers (including students, retired people and even metal detecting enthusiasts) support the work of the PAS in different ways.

Describing its Aims and Objectives, PAS states:

The Portable Antiquities Scheme is a partnership project which records archaeological objects found by the public in order to advance our understanding of the past.

In order to do this the Scheme:

- promotes the maximum public interest and benefit from the recovery, recording and research of portable antiquities;
- promotes best practice by finders/landowners and archaeologists/museums in the discovery, recording and conservation of finds made by the public
- in partnership with museums and others, raises awareness among the public, including young people, of the educational value of recording archaeological finds in their context and facilitate research in them
- creates partnerships between finders and museums/archaeologists to increase participation in archaeology and advance our understanding of the past
- supports the Treasure Act, and increase opportunities for museums to acquire archaeological finds for public benefit.

In order to fulfil the aims of the Scheme staff:

- maintain an online database and promote it as a resource for education and research
- hold outreach events, such as finds days, attend metal detecting club meetings and give talks to national and local group and societies;
- facilitate displays of finds recorded by the Scheme in museums and elsewhere
- help finders to fulfil their obligations under the Treasure Act
- and publish an annual report and other publications in print and online. (PAS 2014a).

EVALUATING PAS

Those in support of PAS have highlighted the perceived benefits from the scheme, includ-

ing the measurable increase in the reporting of Treasure finds since its inception (Bland 2014). However, PAS has not been without its critics over the years either. The coverage in Wales, for example, is far less extensive than in England. Where England has a network of regional FLOs, in Wales there is only one FLO, who is based in Cardiff in the south of the country. Four Trust Liaison Officers act as liaison officers for PAS, but have other demands on their time within the four Welsh archaeological trusts² as well.

Over the years, there have been a number of reviews of the scheme. The first of these was published in 2001, and was, in essence, a review of the first, pilot, stage of the scheme. One of the recommendations indicated that the data collected by PAS, especially if made available to cross-reference with other sources of archaeological information, could become of relevance and usable to a range of different audiences, including schools and community projects (Chitty 2001: 46). The report recognized the interests of the wider public, not only metal detector users. In addition, it stated that, 'the relationships between detectorists... ..and archaeologists were neither productive nor developing positively except in a few areas' prior to the scheme (Chitty 2001: 5). The report reflected on the suspicions that remained among many metal detecting enthusiasts, despite the existence of the PAS by this time. It identified concerns that, 'the rights and activities of detectorists might be limited by volunteering information about discoveries', and that archaeologists exhibited misunderstandings about the information potential of the data provided by metal-detector users (Chitty 2001: 5).

A 2004 review of the PAS focussed on the results of a questionnaire survey distributed

via the PAS website and through PAS staff and networks to target groups such as metal detecting enthusiasts, archaeologists, academics and school teachers and pupils (Chitty and Edwards 2004: 11). Recommendations included the development of a code of practice for responsible detecting (Chitty and Edwards 2004: 4), the development of which the CBA coordinated, with a code published two years later (CBA et al. 2006). Another recommendation, for the support of 'a new project to assess the impact of nighthawk activity' (Chitty and Edwards 2004: 4), also came to fruition in 2009 (Oxford Archaeology 2009).

Two years later, the questionnaire survey was repeated with minor modifications, with the aim of tracking whether attitudes towards PAS had changed (Edwards 2006: 4). Results indicated that, while the public remained the most 'convinced of the Scheme's progress towards its aims', archaeologists were still more sceptical than other respondents (Edwards 2006: 4).

It seems that the intention was to repeat the survey again in 2008, 'as a means of assessing progress towards the aims' of PAS (Edwards 2006: 7). Instead, a review was commissioned by the Museums Libraries and Archives Council (MLA) to assess the effectiveness of the PAS (Clark 2008). The report acknowledged that it was written in relative haste, without the benefit of sufficient time for a more comprehensive review of a wider range of evidence relating to the performance of the PAS (Clark 2008: 5). Hence, there was no questionnaire survey. Nonetheless, the report captures a snapshot of some contemporary attitudes towards PAS, the majority of which are positive. For example, it reported that the PAS 'appears to be well-liked, delivering genuine partnership and good value

² The four Welsh Archaeological Trusts are Gwynnedd Archaeological Trust, Clywd-Powys Archaeological Trust, Glamorgan-Gwent Archaeological Trust and Dyfed Archaeological Trust, respectively.

for money' (Clark 2008: 38). However, it also made recommendations to improve the scheme, such as changing its aims to reflect its relationship with museums, and developing more of a community-based recording capacity (Clark 2008: 6). Another recommendation was that, 'advisers should focus outreach on involving finders and other volunteers in the work of the scheme, including recording, education and promotion' (Clark 2008: 6). This has happened in more recent years, with some metal detecting enthusiasts now self-recording on the PAS Database (see for example Bryan 2010).

In 2007, in part explaining the short notice given for Clark's evaluation report, serious questions were raised about the future of the scheme by the MLA. There was speculation that PAS would at the very least lose its central unit (British Archaeology 2008: 7). The funding issues led to the loss of the post of Learning Coordinator, as well as two Finds Assistants. In fact, the proposal was to freeze funding (HL Deb 28th January 2008, col. 5), but, in light of inflation, this freeze was effectively a cut as other costs continued to rise.

The threat posed to the PAS by Government spending plans revealed widespread support for the scheme. Lord Renfrew, a prominent archaeologist from the University of Cambridge, contributed an article in *The Guardian* newspaper in support of the PAS (2007). In addition, an e-petition to send to Number 10 (the Prime Minister's Office website – see www.number10.gov.uk) was devised, 'to preserve and invest in the Portable Antiquities Scheme' (Haughton 2008). This petition was signed by 2080 individuals. While administrators of metal detecting website and discussion forum United Kingdom Detector Net (UKDN¹) initiated the petition, concerned at the implications for metal de-

tecting, signatures came from professional archaeologists and the wider public too. A group was set up on Facebook called 'Save the Portable Antiquity Scheme', and there was an Early Day Motion (EDM) in Parliament on 12th December 2007:

That this House recognises the great contribution of the Portable Antiquities Scheme (PAS) to transforming the archaeological map of Britain by proactively recording archaeological finds made by the public; celebrates the fact that in 10 years the scheme has recorded on its public database more than 300,000 archaeological finds, which would not have otherwise been reported, for the benefit of all; expresses concern at the likely impact of funding cuts proposed for the Museums, Libraries and Archives Council (MLA), following the recent Comprehensive Spending Review, on the PAS; and urges the Government to ensure that the scheme is at least able to maintain its current levels of activity and to consider urgently whether MLA offers the best home for the PAS or whether another body, such as the British Museum, would not be better placed to provide PAS with a long-term sustainable future.

(Loughton 2008)

The EDM attracted 229 signatures, making it the 18th most popular EDM of the Parliamentary session (out of 2727 EDMs).

LOOKING AHEAD

Returning to the 2008 evaluation of PAS, Recommendation 7 was, 'do more to build skills in community engagement. Skills in

¹ <http://www.ukdetectornet.co.uk/>

community engagement are just as relevant for FLOs as finds expertise. This needs to be taken into account when recruiting and consideration should be given to more formal training and guidance in this field for FLOs' (Clark 2008: 7). Many FLOs of course do have excellent relationships with their local communities, and have spent years building trust between themselves and local metal detecting clubs. Nonetheless, this recommendation in 2008 highlights the importance of selecting individuals with the social and communication skills necessary for a job of this nature. While finds identification is an extremely important aspect of the job, so-called 'soft skills', required for successful social interaction, are absolutely essential for the PAS to succeed, especially given the troubled history of archaeologist/metal detecting enthusiast relationships in the UK in the past. Metal detecting is still controversial within the archaeological community, and some metal detecting enthusiasts still exhibit suspicion towards the motivations of the PAS. Hence, an individual who was not naturally outgoing, but was easily offended, might not be a suitable candidate to be a FLO. This would be particularly true if they had personal doubts about engaging with a community who will not always share the same opinions as them regarding the treatment of archaeological heritage.

There are still some concerns from the archaeological community regarding the effectiveness of the PAS. **Gill**, for example, has suggested that in reality very few metal detecting enthusiasts may be actually engaging with the scheme (2010: 3), although **Moshenska** (2010: 24) has countered this criticism by reminding us that the scheme is voluntary, not compulsory. **Fincham** (2008: 353) has also suggested that the related practice of paying rewards for certain finds under the *Treasure Act* 1996 may have a 'conse-

quence of incentivizing metal detecting'.

In terms of the actual quality of recording too, questions must inevitably be asked about accuracy. Some finders report their find locations in only vague terms, for example only to parish level (Clark 2008: 17). Despite that, archaeological research has been carried out based on the data that can be gleaned from the PAS Database, even taking into account the biases caused by different frequencies of metal detecting activity in different parts of the country (e.g. Robbins 2013). I would add a personal reservation about the PAS Database, and possibly an unfair one although it is not possible to tell, that we are limited in nearly all instances to knowing the find spot only from what the finder chooses to tell FLOs and the Database. I am in no doubt that many do report accurate find spots, but the truth is that we can never know for certain how many find spots are genuine, and how many may be fabricated in order to create a more respectable find spot for an object that was perhaps found on restricted land. This concern is not shared by all, and I have been told by some PAS staff the effort that a metal detecting enthusiast must go to in order to record their find spots means that they are unlikely to go to such lengths if they were then going to provide falsified data. On the other hand, I have also noticed that the reference code for an object in the PAS Database is often cited in online auctions and auction catalogues as a means of providing provenance for an object up for sale. This would suggest a financial incentive for recording with the PAS, as the authentication provided by the Database may be used in providing a legitimization in the commercial sector for otherwise dubious obtained cultural objects. This is, of course, a very sceptical standpoint, but nonetheless it must be considered.

Whatever misgivings there may be about the PAS and its effectiveness, is perhaps in-

dicative of the esteem in which the PAS is held by a reasonable number of people (or perhaps at least the recognition that, in England and Wales, we would be worse off without a PAS), that when it faced significant threat to its funding in 2007–2008 public response and support was such that it survived. Furthermore, other countries have, at times, looked to the PAS as a possible model for their own nations, and I have seen discussions of this at a number of European Association of Archaeologists conferences. I am not sure whether a straight copy of the PAS is the answer for other countries, since they operate with different jurisdictions and often different cultural attitudes to both archaeology and metal detecting. However, the importance of keeping a dialogue with the metal detecting community cannot be over-staged. ♦

Dr Suzie Thomas

suzie.e.thomas@helsinki.fi

Department of Philosophy, History, Culture
and Art Studies

P.O.Box 59

00014 University of Helsinki

REFERENCES

- Addyman, Peter, and Brodie, Neil (2002) 'Metal detecting in Britain: Catastrophe or compromise?', in N. Brodie and K. W. Tubb (eds) *Illicit Antiquities: The theft of culture and extinction of archaeology*, London, New York: Routledge. 179–184.
- Bland, Roger (2014) 'The Treasure Act and Portable Antiquities Scheme in England and Wales and its importance for numismatic research', unpublished lecture, Finnish Numismatic Association 100th anniversary celebration, 24 May 2014, Helsinki.
- Bland, Roger (2013) 'Response: the Treasure Act and Portable Antiquities Scheme', *Internet Archaeology* 33. <http://dx.doi.org/10.11141/ia.33.8>.
- Bland, Roger (2005) 'A pragmatic approach to the problem of portable antiquities: the experience of England and Wales' *Antiquity* 79(304): 440–447.
- British Archaeology (2008) 'Popular scheme threatened: culture change needed' *British Archaeology* 98: 7.
- Bryan, Jessica (2010) *Portable Antiquities Scheme Volunteer Recording Guide*, Kent County Council, available: <http://finds.org.uk/documents/guide.pdf>, accessed 31 May 2014.
- Campbell, Stuart (2013) 'Metal detecting, collecting and portable antiquities: Scottish and British perspectives', *Internet Archaeology* 33. <http://dx.doi.org/10.11141/ia.33.1>.
- Campbell, Stuart, and Thomas, Suzie (2012) 'Night-hawk', *Trafficking Culture Encyclopedia*, available: <http://traffickingculture.org/encyclopedia/terminology/nighthawking>, accessed 17 May 2014.
- Carman, John (2005) *Against Cultural Property*, London: Duckworth.
- Chitty, Gill (2001) *A review of Portable Antiquities Pilot Scheme*. Carnforth: Hawkshead Archaeology and Conservation.
- Chitty, Gill, and Edwards, Rachel (2004) *Review of Portable Antiquities Scheme 2004* [Internet]. Carnforth: Hawkshead Archaeology and Conservation.
- Clark, Kate (2008) *A Review of the Portable Antiquities Scheme*, Report for the Museums, Libraries and Archives Council.
- Cornelison Jr, John E, and Smith, George (2009) 'Archaeology, Metal Detecting, and the Development of Battlefield Archaeology in the United States', in S. Thomas and P. G. Stone (eds) *Metal Detecting and Archaeology*, Woodbridge: The Boydell Press. 33–50.
- Council for British Archaeology, British Museum, Country Landowners Association, English Heritage, Federation of Independent Detectorists, National Council for Metal Detecting, National Farmers Union, National Museums and Galleries of Wales, Portable Antiquities Scheme, Royal Commission for Historic and Ancient Monuments of Wales, and Society of Museum Archaeologists (2006) Code of practice for responsible metal detecting in England and Wales. York: Council for British Archaeology.
- Detector Information Group (2003) The Detector Information Group, available: <http://wood.newbury.net/dig.html>, accessed 25 May 2014.
- Dobinson, Colin, and Denison, Simon (1995) *Metal Detecting and Archaeology in England*. York, English Heritage and The Council for British Archaeology. Available: <http://old.britarch.ac.uk/detecting/cont.html>, accessed 25 May 2014.

- Edwards, Rachel (2006) Portable Antiquities Scheme user review 2006, Arboretum Archaeological Consultancy.
- Fincham, Derek (2008) 'A Coordinated Legal and Policy Approach to Undiscovered Antiquities: Adapting the Cultural Heritage Policy of England and Wales to Other Nations of Origin', *International Journal of Cultural Property* 15(3): 347–370.
- Fox, Allison (2013) 'The Lord's prerogative and an act of trust: portable antiquities in the Isle of Man', *Internet Archaeology* 33. <http://dx.doi.org/10.11141/ia.33.4>.
- Gill, David W. J. (2010) 'The Portable Antiquities Scheme and the Treasure Act: Protecting the Archaeology of England and Wales?' *Papers from the Institute of Archaeology* 20:1–11, DOI: <http://dx.doi.org/10.5334/pia.333>.
- Hanworth, Rosamund (1995) 'Treasure Trove: New approaches to antiquities legislation', in K. W. Tubb, (ed.) *Antiquities trade or betrayed*, London: Archetype Publications Ltd. 173–175.
- Haughton, K. (2008) E-Petition submitted to Number10.gov.uk available: <http://petitions.number10.gov.uk/PAS-Funding/>, accessed 4 April 2009 – link now dead.
- Her Majesty's Stationary Office (HMSO) (2002) 'The Treasure (Designation) Order 2002', available: <http://www.legislation.gov.uk/ukxi/2002/2666/introduction/made>, accessed 31 May 2014.
- HMSO (1996) 'Treasure Act 1996', available: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/24/introduction>, accessed 17 May 2014.
- House of Lords Debates (HL Deb) (2007-08) Volume 698.
- Hurl, Declan (2009) 'Metal Detecting in Northern Ireland', in S. Thomas and P. G. Stone (eds) *Metal Detecting and Archaeology*, Woodbridge: The Boydell Press. 99–105.
- Kador, Thomas (2014) 'Public and Community Archaeology – an Irish Perspective', in S. Thomas and J. Lea (eds) *Public Participation in Archaeology*, Woodbridge: The Boydell Press. 35–47.
- Loughton, Tim (2007) 'Early Day Motion EDM 556' London, House of Commons.
- Moshenska, Gabriel (2010) 'Portable Antiquities, Pragmatism and the "Precious Things"', *Papers from the Institute of Archaeology* 20: 24–27, DOI: <http://dx.doi.org/10.5334/pia.336>.
- Oxford Archaeology (2009) *Nighthawks and Night-hawking: Damage to archaeological sites in the UK and Crown Dependencies caused by illegal searching and removal of antiquities* Oxford: Oxford Archaeology.
- PAS (2014a) 'About the Scheme', available: <http://finds.org.uk/info/advice/aboutus>, accessed 31 May 2014.
- PAS (2014b) 'Getting involved with the Scheme', available: <http://finds.org.uk/getinvolved>, accessed 31 May 2014.
- Rasmussen, Josephine Munch (2014) 'Securing Cultural Heritage Objects and Fencing Stolen Goods? Case Study on Museums and Metal Detecting in Norway', *Norwegian Archaeological Review* (ahead-of-print): 1–25.
- Renfrew, Colin (2007) 'Lost or Found?', *The Guardian*, 17 December, available: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2007/dec/17/lostorfound>, accessed 31 May 2014.
- Robbins, Katherine J. (2013) 'Balancing the Scales: Exploring the Variable Effects of Collection Bias on Data Collected by the Portable Antiquities Scheme', *Landscapes* 14(1): 54–72.
- Standing Committee Debates (2003) 'Dealing in Cultural Objects (Offences) Bill', in Standing Committee F (ed.), (Standing Committee Debates; London: House of Commons).
- Stone, Peter G. (2005) 'The identification and protection of cultural heritage during the Iraq conflict: A peculiarly English tale', *Antiquity* 79(306):933–943.
- Thomas, Suzie (2012a) 'Searching for answers: A survey of metal-detector users in the UK', *International Journal of Heritage Studies* 18(1): 49–64.
- Thomas, Suzie (2012b) 'How STOP started: Early approaches to the metal detecting community by archaeologists and others', in G. Moshenska, and S. Dhanjal (eds.) *Community Archaeology: Themes, Methods and Practices*, Oxford and Oakville: Oxbow Books. 42–57.
- Thomas, Suzie (2009a) 'The relationships between archaeologists and metal-detector users in England and Wales: Impact of the past and implications for the future', PhD thesis, Newcastle University.
- Thomas, Suzie (2009b) 'Wanborough revisited: The rights and wrongs of treasure trove law in England and Wales', in S. Thomas and P. G. Stone (eds) *Metal Detecting and Archaeology*, Woodbridge: The Boydell Press. 153–166.
- Ulph, Janet (2012) 'Criminal Offences Affecting the Trade in Art and Antiquities', in J. Ulph and I. Smith (eds) *The Illicit Trade in Art and Antiquities*, Oxford, Portland, Oregon: Hart. 78–145.

TERVAHAUTATUTKIMUKSIA KUORTANEEN MYLLYMÄELLÄ

ABSTRACT

Excavations of Tar Kilns in Myllymäki in Kuortane

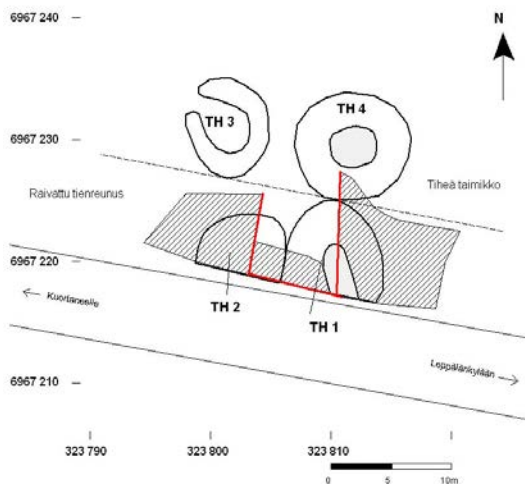
Tar kilns are dry distillation ovens, historically used in Finland for producing tar from wood. The heating (dry distillation) causes tar and pitch to drip away from the wood and leave behind charcoal. A tar kiln was excavated in summer 2014 in Kuortane Myllymäki site in Western Finland. The main interest of the research was focused on the area of the tar kiln that allows the tar to pour out. Excavations revealed well preserved wooden structures that dated the kiln to the beginning of the second half of the 19th Century.

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy teki heinäkuussa 2013 arkeologisen kaivauksen Kuortaneen Myllymäen tervahautakohteella. Kaivaus liittyi Etelä-Pohjanmaan ELY-keskuksen tarpeeseen saada poistaa jo osittain vaurioitunut ja tieturvallisuuden näkymä-esteenä vaarantanut tervahauta. Museovirasto linjasi Etelä-Poh-

janmaan ELY-keskukselle osoittamassa lausunnossaan, että tervahauta voitaisiin vapauttaa muinaismuistolain suojeluksesta ja poistaa riittävien arkeologisten tutkimusten jälkeen.

MYLLYMÄEN TERVAHAUDAT

Kuortaneen Myllymäen tervahautakohde sijaitsee Kuortaneen keskustaaajaman kaakkoispuolella, 3,4 km kaakkoon Kuortaneen kirkosta, maantien 17469 pohjoispuolella, aivan tien vieressä. Peruskartalle (PK 2224 05) kohteen kohdalle on merkitty tervahauta. Kaivauksen yhteydessä havaittiin kuitenkin, että paikalla on itse asiassa useampia tervahautoja tai jäännöksiä useammasta kuin yhdestä tervahaudasta. Peruskartalle merkitty tervahauta viittaa näistä parhaiten säilyneeseen (tervahauta 4), ja se sijaitsee tiealueen ulkopuolella. Kesän 2013 tutkimuksissa tutkittujen tervahautojen (tervahaudat 1 ja 2) jäännökset sijaitsivat osin tiealueella peruskartalle merkityn haudan etelä- ja eteläkaakkoispuolella (kuva 1). Tutkitut tervahaudat olivat pahasti vaurioituneita. Vauriot johtunevat alueen myöhemmästä maankäytöstä, mutta osittain ne lienevät jo tervahautojen käytöajalta, kun samaa paikkaa ja kenties samoja hautojakin on käytetty ajan saatossa tervan polttoon kerta toisensa jälkeen.

Kuva 1. Yleiskartta Kuortaneen Myllymäen tervahaudaistoista. Esiin kaivetut profilileikkaukset merkitty karttaan punaisella ja kaivetut alueet vinoviivoitetulla rasterilla. (Kartta: Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy/ Tapani Rostedt 2013)

TUTKIMUSMENETELMÄT

Kaivauksen aluksi kohde kartoitettiin huolellisesti. Tätä edelsi vaihe, jossa maantien viereisten tervahaudanjäännösten alueelta poistettiin kasvillisuus vesureilla. Tarkoituksena oli kaivaa tutkimusluvan mukaisesti kaivinkoneella puolet tervahaudasta, jotta esiin saataisiin sen läpileikkaus. Kun kasvillisuuden poistamisen jälkeen havaittiin, että tutkittavalla alueella on jäännökset kahdesta tervahaudasta, päätettiin suunnitelmaa muuttaa siten, että molempien tervahautojen läpileikkaukset saataisiin esille. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että molemmista haudanjäännöksistä kaivettiin etelä-pohjoissuuntaisesti arviolta puolet pois profilileikkausten esiin saamiseksi. Tutkituista tervahaudaistoista itäisemmän ja paremmin säilyneen (tervahauta 1) läpileikkaus valittiin kulkemaan etelä-pohjoissuuntaisesti halki tervahaudan yhä näkyvissä olleen halssin. Ajatuksena oli pyrkiä saamaan esiin tervahaudan halssin

alueeseen liittyviä ja mahdollisesti säilyneitä rakenteita.

Tämän jälkeen kohdetta ryhdyttiin kaivamaan koneellisesti. Kaivutyö suoritettiin hitaasti noin kymmenen sentin kerroksissa, jotta esiin tulevat tervahaudan rakenteet olisi ollut mahdollista havaita. Tutkimuksen alusta asti oli selvää, että erityistä huomiota kiinnitettäisiin mahdollisesti säilyneeseen haudan tervarännin alueen dokumentoimiseen. Tervahautojen dokumentointia haittasi pohjavesi, joka pulppusi kaivausalueen alavimpiin kohtiin vaikeuttaen muun muassa tervahaudan 1 halssin alueen dokumentaatiota. Kertynyt vesi jouduttiin ennen dokumentoimista poistamaan lappomalla. Kaivauksilta otettiin yksi puunäyte, joka lähetettiin analysoitavaksi Itä-Suomen yliopiston Dendrokronologian laboratorioon. Näyte otettiin tervahaudan 1 halssista löydetyn kourun parhaiten säilyneestä osasta läheltä kohtaa, jossa kouru yhtyy tervahaudan piippuun.

TÄRKEIMMÄT TULOKSET

Kaivauksin tutkituista tervahaudaistoista paremmin säilyneen tervahaudan 1 itäosa kaivettiin siis ohuina siivuina käyttäen apuna kaivinkonetta. Itäisen vallin reuna oli vaurioitunut, joten sen kaivaminen tasoissa tai yksikköinä ei ollut järkevää. Parhaiten tietoa tervahaudan rakenteesta saatiinkin sen pohjois-eteläsuuntaisesta läpileikkauksesta eli länsiprofiilista (kuva 2), jonka dokumentoimiseen paneuduttiin huolellisesti. Heti turpeen alta paljastui koko tervahaudan alan kattava paksu nokimaakerros, jonka seassa oli hiiltä. Kerroksen paksuus vaihteli ollen tervahaudan ulkoreunoilla 20 cm ja vallin sisäreunalla lähes metrin. Tervahaudan pohjoisen vallin sisäreunalla oli hiiltyneen nokimaan seassa havaittavissa suurehkoja, halkaisijaltaan noin 20–70 cm olevia kiviä. Vaikutti siltä, että kivet oli

Kuva 2. Panoraamakuva tervahaudan 1 länsiprofiilista. (Kuva: Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy/ Kirsi Luoto 2013)

asetettu paikalleen vallin sisäreunaan. Samassa kohdassa sijaitsi massiivinen kanto, joka vaikeutti havaintojen tekemistä.

Tervahaudan pohjoisvallin keskeltä kohti tervahaudan ulkoreunaa oli noin 0,6 metrin syvyydessä havaittavissa merkkejä vanhasta maanpinnasta. Noin puolentoista metrin matkalla esiintyi selkeä kaksoismaannos. Vanhempi maannos koostui ohuesta nokimaakerroksesta, sen alaisesta vaaleanharmaasta maakerroksesta, joka muistutti huuhtoutumiskerrosta, sekä näiden alla sijaitsevasta punaisesta hiekkakerroksesta. Vanhemman maannoksen päällä oli punertavaa hiekkaa, jonka päällä puolestaan jo turpeen alta alkanut nokimaa/hiilikerros. Tervahaudan pohjoisvalli yhdistyy tervahaudan 4 etelävalliin, mikä on selkeästi nähtävissä profiilin pohjoispäässä olevana ja tervahaudan 1 leikkaavana nokimaa/hiilikerroksena. Vallien yhtymäkohdassa oli myös runsaasti kuonaantunutta tervaa. Alimpana maakerroksista oli alueen luonnollinen pohjamaa, harmaa hiesu tai savi.

Kun tervahaudan 1 etelä-pohjoissuuntainen profiili oli dokumentoitu, ryhdyttiin tutkimaan haudan etelään antavan halssin rakennetta. Kävi ilmi, että profiilileikkaus sattui sijaitsemaan kohdassa, jossa vielä oli säilyneenä tervahaudan halssissa sijaitsevia puurakenteita. Ensimmäiseksi rakenteista paljastui tervahaudan kynä eli kouru, jota pitkin terva on valutettu tynnyriin (kuva 3). Kouru oli pituudeltaan yhteensä noin 2,5 m ja

leveydeltään suurimmillaan 35 cm oleva rännimäiseksi koverrettu puu, jonka kuoripuoli oli asetettu vasten maata. Kourun korkeus oli 25 cm ja paksuus 4–6 cm. Kynän eteläpäässä oli noin 20 x 40 cm kokoisella alueella runsaasti jähmettynyttä tervaa, jonka alla oli yhä lähes juoksevassa muodossa olevaa tervaa. Kynä oli asetettu maahan niin, että se vietti

Kuva 3. Tervahaudan 1 halssista esiin saatu tervakouru eli kynä, jota pitkin terva valui tynnyreihin tervahaudan sisältä. (Kuva: Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy/ Kirsi Luoto 2013)

Kuva 4. Kannon alta esiin kaivettu tervahaudan piippu. (Kuva: Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy/ Kirsi Luoto 2013)

kohti etelää. Kynän reunoja oli tuettu pienillä, halkaisijaltaan alle 10 cm olevilla kivillä. Kouru päättyi kohtaan, jossa sijaitsi suuri kanto. Kannon lähellä oleva kourunosa oli hiiltynyt yläosastaan. Kourun alaosa oli säilynyt kuumuudelta, koska se sijaitsi alempana, jossa maannos oli hyvin märkää. Paikoin terva oli jähmettynyt kourun päälle edesauttaen puuosan säilymistä.

Kourun rakennetta haluttiin tutkia tarkemmin siltä osin kun se sijaitsi kannon alla, sillä tämän oletettiin olevan kohta, jossa tervahaudan silmän ajateltiin saattaneen sijaita. Kanto oli liian suuri poistettavaksi, mutta sen alapuolelta pystyttiin kaivamaan maata suoraan tervahaudan profiilista. Kannon alta paljastui puinen rakenne, tervahaudan piippu, eli putki, jota pitkin terva valui tervahaudan keskeltä halssissa sijaitsevaan kouruun eli kynään (kuva 4). Piippu oli pituudeltaan 40 cm ja se koostui putkimaiseksi koverretusta, halkaisijaltaan noin 10 cm olevasta puusta. Puu oli ensi halkaistu, sitten koverrettu ontoksi ja lopuksi liitetty takaisin yhteen. Piipun tutkiminen paikallaan kannon alla oli mahdotonta. Rakenteen osa saatiin kaivettua esiin kokonaisena ja se dokumentoitiin valokuvaamalla kenttäolosuhteissa.

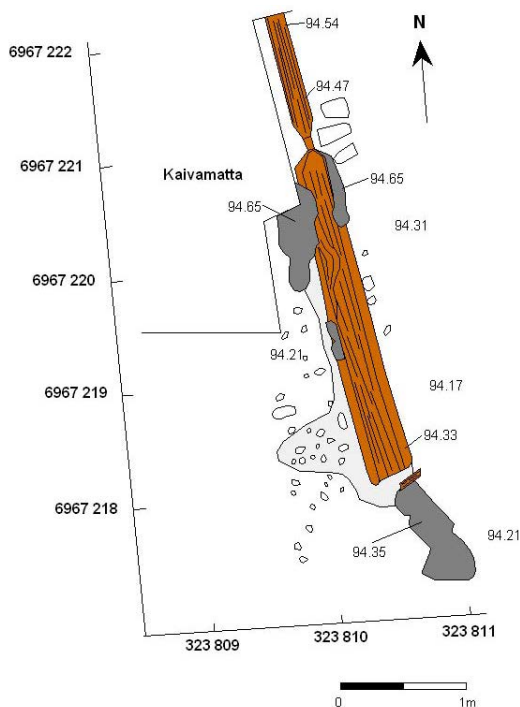
Valitettavasti paikalla sijaitseva kanto sekä mahdollisesti jo tervahaudan purkaminen olivat rikkoneet tervahaudan silmän kohtaa, eikä havaintoja tätä rakenteen osaa koskien voitu tehdä. Sen sijaan tervahaudan keskeltä havaittiin suorassa linjassa kynän ja piipun kanssa kulkeva, halkaisijaltaan noin 20 cm oleva käytävämäinen tila. Käytävän pohja ja seinämät oli tuettu laudoilla, ja sen katto vaikutti tehdyn savimaahan. Pituutta käytävällä oli tervahaudan keskellä sijaitsevasta ja oletusta tervahaudan silmän kohdasta ainakin 2,9 m, mikä mitattiin käytävään työnnetyn latan avulla. Käytävän ulostuloaukkoa ei voitu havaita tervahaudan pohjoisvallissa, todennäköisesti se oli romahtanut tervahaudan purkamisen yhteydessä. Käytävä on ollut todennäköisesti yksi tervahaudan ilmanottoaukoista. Yhteensä tervahaudan läpi kulkevan rakenteen, joka koostui tervahaudan kynästä, piipusta ja ilmaottoaukosta, pituus oli 7,5 metriä (kuvat 5 ja 6).

LOPUKSI

Kaivaustulosten perusteella Myllymäen tervanpolttopaikka vaikuttaa olleen käytössä ainakin muutamaa eri otteeseen. Tähän viittaa

Kuva 5. Yleiskuva tutkitun tervahaudan 1 esiin kaivetuista rakenteista. (Kuva: Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy/ Kirsi Luoto 2013)

Kuva 6. Tasokartta tervahaudan kynästä, piipusta sekä ilmanottoaukon esiin kaivetusta osasta. (Kartta: Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy/ Tapani Rostedt 2013)

tervahaudan 1 profiilissa havaittu kaksoismaannos, jossa vanhempi maannos liittyyne edeltävään tervahautavaiheeseen. Useampiin käyttökertoihin ja pitkään jatkuneeseen tervanpolttoon viittaa myös se, että alueen tervahaudat sijoittuvat toisiinsa nähden osin limittäin. Tervahaudasta 1 otettu puunäyte ajoitettiin talvikauteen 1864/65 eli aikaan, jolloin tervanpolton kultakausi oli Pohjanmaan osalta jo jäämässä historiaan.

Myllymäen tervahautojen kaivaus herätti paikallisissa runsaasti kiinnostusta. Paikalliset asukkaat kävivät parhaassa tapauksessa useamminkin kuin kerran seuraamassa kaivausten etenemistä. Yhdeltä paikallisista saatiin kaivettuihin tervahautoihin liittyvää tietoa. Informantti kertoi, että Myllymäen tervahautakohde on todennäköisesti "Kiimahautana" tunnettu tervanpolttopaikka, joka muisti-

tiedon mukaan olisi ollut käytössä satojen vuosien ajan. Tätä tietoa tukee kaivausten aikana saatu havainto siitä, että Myllymäen tervahautakohteella vaikuttaisi oleva useita käyttövaiheita ja jäännöksiä eri-ikäisistä tervahautoista. Viimeksi Kiimahaudalla olisi harjoitettu tervanpolttoa muistitiedon mukaan vuonna 1908.

Kaivausten loppuvaiheessa paikalla vieraili Etelä-Pohjanmaan ELY-keskuksen edustaja ottamassa maanäytteitä kaivetuista tervahautoista. Tarkoituksena oli selvittää, sisälsikö kaivettu maannos yli raja-arvon mukaisen määrän PAH-yhdisteitä eli toisin sanoen, oliko maannos luokiteltavissa pilaantuneeksi. Myöhemmissä tutkimuksissa näin todettiin olevan. Tutkimustuloksella on merkitystä siinä mielessä, että pilaantuneiksi luokiteltuja maa-aineksia käsiteltäessä pitää käyttää asianmukaisia suojavarusteita (käsineet, pitkähihaiset- ja -lahkeiset suojavaatteet sekä hengityssuojaimet) eikä kaivettua maata saa sijoittaa takaisin kaivantoon, vaan sen jatkokäsittelyssä vaaditaan erityistoi-menpiteitä. Nämä ovat seikkoja, jotka tulee jatkossa ottaa paremmin huomioon myös tervahautojen arkeologisten tutkimusprojektien yhteydessä. ♦

Kirsi Luoto
kirsi.luoto@heilu.fi

Kulttuuriympäristöpalvelut
Heiskanen & Luoto Oy
Pyhäjärvenkatu 1, 33200 Tampere
www.heilu.fi

LÄHTEET

Luoto, Kirsi 2013. Kuortane Myllymäki, tervahaudan kaivaus 2013. Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy:n arkistossa, kopio Museoviraston arkistossa.

RAASEPORIN SLOTTSMALMENIN TUTKIMUKSET KESÄLLÄ 2014

Raaseporin linnan itäpuolisella Slottsmalmenin alueella toteutettiin kesän 2014 aikana maatutkakartoitus ja tutkimuskaivaus. Kesän 2014 kaivaukset jatkoivat vuosina 2008–2009 toteutetun Alla tiders Raseborg-projektin yhteydessä Slottsmalmenilla tehtyjen kaivausten tutkimusteemaa. Tavoitteena oli selvittää jatkuvatko vuosina 2008–2009 havaitut, tien perustaksi tulkitut täyttö- ja kulttuurikerrokset Slottsmalmenin länsireunalle saakka ja onko alueella sijainnut Slottsmalmenin ja päälinnan väliseen kulkuyhteyteen liittyviä laitureita tai siltarakenteita. Lisäksi kaivausten avulla haluttiin selvittää tutkimusalueella sijaitsevan mahdolliseen keinotekoiseen lampeen liittyviä rakenteita.

Tutkimukset toteutettiin yhteistyössä Länsi-Uudenmaan maakuntamuseon, Hangö Sommarunin, Helsingin yliopiston Filosofian, historian, kulttuurien ja taiteen tutkimuksen laitoksen arkeologian oppiaineen ja Metsähallituksen kanssa. Slottsmalmenin tutkimusryhmään kuuluivat kirjoittajan lisäksi **Georg Haggrén**, **Maija Holappa**, **Hanna Kivikero** ja **Elina Terävä**. Kaivausten yhteydessä järjestettiin Hangö sommarunin perinteinen kaivauskurssi, jolla osanottajia kesällä 2014 oli kymmenkunta. Kaivauksille osallistui myös kolme Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen opiskelijaa.

Slottsmalmenin länsiosan kaivausalueista kolme sijoitettiin paikoille, joissa ennen

kaivausta tehdyn maatutkakartoituksen perusteella oli havaittu mahdollisia rakenteita tai muita arkeologisesti mielenkiintoisia ilmiöitä. Neljäs alue sijoitettiin matalan painanteen, mahdollisen keinotekoisen lammen eteläreunalle. Kaikilta kaivausalueilta paljastui alueen keskiaikaisesta käytöstä kertovia kulttuurikerroksia ja rakenteita. Osa aiempien kaivausten perusteella tehdyistä alueen keskiaikaista maankäyttöä koskevista tulkinnoista vahvistui, mutta alueen käytöstä saatiin myös aivan uutta, jossain määrin yllättävää tietoa. Yllättävää oli myös varsin lähekkäin sijainneilta alueilta tutkittujen kulttuurikerrosten ja rakenteiden erilaisuus.

ALUEET 1 JA 3

Tutkimusalueen keskellä sijaitsevan kallion länsireunustalle sijoitetulta kaivausalueelta 1 tuli esiin noin 40 cm paksu erittäin runsaasti esinelöytöjä, palamatonta luuta ja tiilimurskaa sisältävä kulttuurikerros, joka muistutti koostumukseltaan ja löytöaineistonsa perusteella vuosina 2008–2009 Slottsmalmenin keskiosasta esiin kaivetun maavallin päällä ollutta jätokerrosta. Kerroksen löytöaineisto muodostui rakennus- ja talousjätteestä sekä linnan arkeen liittyvistä esinelöydöistä joiden joukossa oli mm. 1300- ja 1400-luvuille ajoittuvia rahoja, nauharuodepikarin sirpaleita, keramiikkaa, heloja

Kuva 1. Kesän 2014 tutkimusalue kuvassa vasemmalla näkyvällä pellolla. Kohde sijaitsee vastapäätä linnan ja Slottsmalmenin välistä, korkean puuston peittämää Stallholmenia ja on siten todennäköisin paikka linnalle johtaneen kulkuyhteyden sillanpääasemaksi. Kuva Tarja Knuutinen

ja muita koristautumiseen liittyviä esineitä sekä arkista metalliesineistöä.

Alueen 1 runsaslöytöisen kulttuurikerroksen kaltaista ilmiötä ei sen sijaan löytynyt vain 6 metriä pohjoisempana sijainneelta kaivausalueelta 3. Alueelta 3 poistettiin paksu savikerros, jonka pinnalta ja alta talletettiin keskiaikaan ajoittuvaa löytöaineistoa. Alueeseen 1 verrattuna löytöjä oli niukasti ja ne olivat pääosin linnakontekstille ominaisten metallinesineiden kappaleita, kuten kaksi nuolenkärkeä ja yksi käsituliaseen lyijykuula. Savikerroksen muodostumisprosessi vaatii lisätutkimusta, mutta kerroksen paksuus sekä keskiaikaisen esineistön löytyminen kerroksen ylä- ja alapuolelta viittaa siihen, että kyseessä on alueelle tarkoituksellisesti tuotu savimaa. Savikerroksen alta esiin tuli alueen varhaisimpaan käyttövaiheeseen ja rannanmuodostukseen liittyviä kerroksia, joiden tarkempi analyysi yhdessä muiden Slottsmalmenin alueelta ja Raaseporin linnan ympäris-

töstä tehtyjen havaintojen kanssa voi tuoda lisätietoa alueen vesistöhistoriasta ja alueen varhaisesta käyttöhistoriasta. Erityisen mielenkiintoinen tässä suhteessa on orgaaninen, maaton puuroskaa sisältävä kerros, jolle on vastineita sekä Slottsmalmenin vuosien 2008–2009 kaivauksilta että mahdollisesti päälinnan ja Stallholmenin välisen ns. vanhemman vallihaudan kaivauksilta.

ALUE 2

Slottsmalmenin länsiosan käyttöhistoriaa koskevien hypoteesien kannalta kaikkein yllätyksellisin oli kaivausalue 2. Alue sijaitsi aivan 2,0 m mpy korkeuskäyrän päällä eli nykyiseen maankohoamisnopeuteen perustuvien laskelmien mukaisen linnan perustamisaikaisen rantavaiheen korkeudella. Maatutkauksen perusteella paikalla oli sekä pienempi että laaja-alaisempi maaperässä

Kuva 2. Kaivausalue 2, alueen keskellä erottuu punaisena uunirakenteen pohjaa peittävä tiilimurskakerros ja uunirakenteen takana rakennuksen seinänperustukseen kuuluvat suuret kivet. Kuva Tarja Knuutinen.

oleva poikkeama, jotka tulkittiin mahdollisiksi rakenteiksi. Tutkimusalueen topografian ja alueen vesistöhistorian perusteella mahdollisten rakenteiden oletettiin liittyvän laituriin tai muihin rantasidonnoiksi rakennelmiin.

Kaivausalueen keskiosasta paljastui romahtaneen, todennäköisesti palaneen uunirakenteen perustus. Perustuskivien päällä oleva romahduskerros koostui pääosin tiilimurskasta, joten kyseessä on todennäköisesti ollut ainakin osittain tiilirakenteinen uuni. Uunirakenteen eteläpuolelta esiin kaivettiin rakennuksen seinälinjan perustukseksi tulkittu kivirivi sekä rakenteiden väliselle alueelle rajautuva savipatja, joka rakenteensa perusteella on tulkittavissa rakennuksen lattiataksoksi. Lisäksi alueella tutkittiin rakennuksen pohjois- ja länsipuolisia kulttuurikerroksia.

Löytöaineiston perusteella rakennus ajoituneen 1500-luvun puolivälin tienoilta eli lin-

nan käyttöhistorian loppu-aikaan. Pääosan alueen 2 löytöaineistosta muodostivat arkiset metalliesineet ja käyttökeramiikka. Rakennuksen lattiataason pinnalta löytyi yksi käsituoliaseen lyijyammus ja ilmeisesti rakennuksen ulkopuolelle sijoittuvasta kulttuurikerroksesta yksi taalalaisnuolenkärki. Rakennuksen käyttötarkoitusta ja ajoitusta valaisevat kuitenkin eniten alueen lasilöydöt: uunirakenteen romahduskerroksen alta löytyneet kaksi passglass-pikarin palaa sekä yksi ikkunalasinsirpale.

Alueen 2 rakennuksen lattiakerroksen alta esiin kaivettiin erittäin paljon alueen 1 runsaslöytöistä kulttuurikerrosta muistuttava kerros, sekä mahdolliseen rakennusta varhaisempaan rakenteeseen liittyvää kiveystä. Alueen eteläreunaan kaivetun profiiliojan pe-

Kuva 3. Kaivausalueen 3 eteläreunaa. Profiilissa erottuu ruskeana raitana paksun savikerroksen alta paljastunut maatuneen puuroskan kerros. Alueen lounaiskulmassa luonnollinen pohjasavi laskee jyrkästi kohti länttä muodostaen mahdollisen rantavallin. Kuva Eliina Terävä

Kuva 4. Kaivausalue 4. Etualalla näkyvissä mahdollisen keinotekoisien lammen reunavalliin liittyviä jäänteitä. Lammen pohjalle ulottunut alueen pohjoispää peittyi heti avaamisen jälkeen vedellä. Kuva Tarja Knuutinen.

rusteella rakennuksen lattiatason alla on vain ohut kulttuurikerros, jonka alta alkaa edelleenkin hyvin märkä liejusavi.

ALUE 4

Tutkimusalueen pohjoisreunalla sijaitsevan mahdollisen keinotekoisien lammen reunalle avatun kaivausalueen 4 avulla pyrittiin selvittämään painanteen alkuperää ja mahdollisia painanteen reunalla sijaitsevia rakenteita. Alueen eteläosaa peitti tiilimurskaa ja joitakin linnan toiminta-aikaan ajoittuvia esinelöytöjä sisältävä paksu, savinen kulttuurikerros. Alueen keskiosasta, painanteen reunan yläosasta paljastui hajanaista kiveystä ja siihen liittyvä savikerros, jotka tulkittiin mahdolliseen valli- tai seinärakenteeseen liittyväksi tuhoutuneeksi rakenteeksi. Painan-

teen reunalla oli myös puujäänteitä, joista osa osoittautui kaivausten edetessä kaatuneiksi, osin maatuneiksi puiksi. Vuonna 2009 painanteen vastareunalla tutkitun kaltaista pystypaalutusta kaivausalueelta ei löytynyt.

Painanteen keskiosaan ulottunut kaivausalueen pohjoispääty täyttyi heti pintamaan poiston jälkeen vedellä, eikä sen kaivamista pystytty jatkamaan. Pintamaan poiston yhteydessä kuitenkin havaittiin veteen peittyvällä alueella kimpiastian vanteeksi tulkittu suuri puuesine sekä tuohirullia. Tarkemmissa tutkimuksissa selvisi että vanne oli halkaisijaltaan yli 1,0 metriä ja ulottui kaivausalueen reunojen ulkopuolelle. Koska vanne peittyi välittömästi vedellä eikä sen nostaminen olisi ollut mahdollista laajentamatta kaivausaluetta, se päätettiin jättää paikalleen. Sen sijaan tuohirullat saatiin talletettua.

UUSIA HAVAINTOJA JA TUKEA AIEMMILLE TULKINNOILLE

Alueiden 1–3 kaivaushavaintojen perusteella Slottsmalmenin länsiosaa on linnan toiminta-aikana 1300–1500-luvuilla ollut intensiivisessä käytössä. Alueen keskiosaan on muodostunut paksu jätettä sisältävä kerros, jonka lisäksi alueella on myös paksua savitäyttöä. Näiden havaintojen perusteella vuosien 2008–2009 kaivauksissa havaittu täyttö- ja jätemaasta koostuva penger jatkuu myös Slottsmalmenin länsiosaan. Tämä tukee edelleen vuonna 2009 tehtyä tulkintaa, jonka mukaan penger on tehty linnalta Slottsmalmenille kulkeneen tie perustaksi.

Aivan rannan tuntumassa, penkereen eteläpuolella on sijainnut ainakin yksi uunilla varustettu rakennus. Koska kaivausalueiden 1 ja 2 väliin jäi seitsemän metriä leveä kaivamaton alue, ei alueen 1 jätekerroksen ja alueelta 2 rakennuksen lattiatason alta esiin tulleen kerroksen välistä yhteyttä pystytty

varmasti selvittämään. Jätekerroksen löytöaineiston perusteella se vaikuttaa kuitenkin olevan 1500-luvun puoliväliä varhaisempi ja siten todennäköisesti rakennuksen perustusta vanhempi.

Alueen 4 kaivaushavainnot eivät tuoneet merkittävää lisätietoa tutkimusalueen pohjoisosassa sijaitsevan mahdollisen keinotekoisien lammen alkuperästä. Painanteen reunalla on mahdollisesti ollut kivistä ja savesta koostuva rakenne ja löytöaineiston perusteella painanteen eteläpuolisella reuna-alueella on ollut keskiajalla jonkinlaista toimintaa. Myös kaivausalueen pohjoispäädyn löydöt viittaavat siihen, että painanne on ollut olemassa jo linnan toiminta-aikana. Painanteen noin 2,0 m mpy korkeudella sijaitsevalle pohjalle nousee vettä, joten on mahdollista että painanteen alueella on lähde, mikä voisi selittää sen olemassa olon.

Kaikkiaan Slottsmalmenin länsiosan vuoden 2014 kaivaustulokset tuovat arvokkaan

lisän alueen käyttöhistorian tutkimukseen. Alueen jatkotutkimusten kannalta merkittävä kysymys on mm. se, onko alueen 2 rakennus perustettu alueelta 1 esiin kaivetun kulttuuri-/jätekerroksen päälle. Myös tutkimusalueen pohjoisosassa sijaitsevan painanteen alkuperä jää edelleen jossain määrin avoimeksi kysymykseksi. Slottsmalmenin länsiosan tutkimuksia tullaan jatkamaan kesällä 2015, jolloin näitä kysymyksiä selvitetään edelleen. Hangon kesäyliopiston ja Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo järjestää kesäkuussa paikalla kolme harrastajille suunnattua viikon mittaista kaivauskurssia (ks. <http://www.hangosommaruni.fi/>). ♦

Tarja Knuutinen
tarja.knuutinen@helsinki.fi

Arkeologia
Helsingin Yliopisto

RAASEPORIN LINNAN TUTKIMUKSET KESÄLLÄ 2014

Raaseporin linna siirtyi 26 muun strategisen raunio- ja muinaisjäänkökohteen mukana vuoden 2014 alussa Museovirastolta Metsähallituksen hallintaan. Raaseporin linnalla ei aiemmin ole ollut opastauluja, minkä vuoksi Metsähallitus rakensi linnalle ja sen ympäristöön opaskyltityksen kesällä 2014. Kylttien perustukset sijaitsivat muinaisjäänköalueella, joten ne vaativat arkeologisia tutkimuksia.

Metsähallituksen toimeksiannosta tehdystä tutkimuksista vastasi Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo, joka teki aiemmin kesällä yhdessä Hangö Sommarunin kanssa kaivauksia linnan läheisyydessä olevan Slottsmalmenin alueella. Kesäkuun 2014 lopussa Raaseporin linnan ympäristöön ja päälinnan pihalle tehtiin yksi koeoja sekä yhteensä 9 koekuoppaa, joista yksi laajennettiin elokuun alussa varsinaiseksi kaivausalueeksi. Koekai-vausten tutkimusryhmän muodostivat allekirjoittaneen ohella **Maija Holappa**, **Tarja Knuutinen** ja **Elina Terävä**.

LINNAN ULKOPUOLELLE TEHDYT KOEKUOPAT

Linnan pohjoispuolisille alueille tehdyistä koekuopista ja koeojasta ei havaittu merkkejä 1900-lukua vanhemmasta ihmistoiminnasta. Tältä osin kesän 2014 tutkimukset vahvistivat jo aiemmin muodostunutta käsitystä,

jonka mukaan linnan pohjoispuolella ei keskiajalla ole ollut paljon toimintaa.

Linnan kaakkoispuolelle lähelle Raaseporinjoen rantaa tehdystä koekuopasta paljastui linnan käyttöaikaan liittyviä kerroksia.

Kuva 1. Kesäkuun lopulla kaivettu koekuoppa, josta linnanpihan tutkimukset käynnistyivät.

Kuva 2. Linnanpihan kiveystä kaivetaan esiin.

Kuva 3. Pihan keskiaikaisia kerroksia ja rakenteita sekä itäsiiven muureja dokumentoidaan.

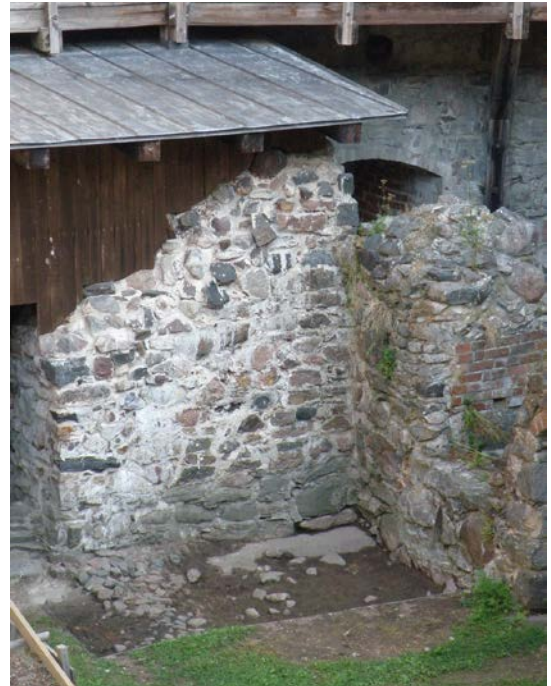
Havainnot vahvistavat aiempien tutkimusten ja erityisesti **Knut Draken** ja **Tore Stenströmin** vuonna 1964 tekemien kaivausten tietoja orgaanista ainesta sisältävistä kosteista kerroksista, joissa on mm. puurosia. Tämä kerros on keskiajalla ollut matalaa ja ainakin osin veden peittämää rantavyöhykettä. Koe-kuopan alueella oli paikoin runsaasti hiiltä ja nokea, mikä saattaa olla jäännös palokerroksesta. Kerroksesta löytyneet naulat, pii, kuona ja palanut luu viittaavat siihen, että kyse on linnan käyttöaikaisesta kerroksesta, mahdollisesti palosta. Kaivausalueen pienen koon vuoksi asiasta ei saatu varmuutta.

Linnan itäpuolelle Stallholmenin eli Tallisaaren laelle tehty koekuoppa osui pääosin alueelle, josta kaikki keskiaikaiset kerrokset on kaivettu pois jo aiemmin eli luultavasti vuonna 1962. Jäljellä oli vain luonnollista moreenia ja kalliopaljastuma. Kuoppa sijaitsi paikalla, jossa keskiajalla on todennäköisesti ollut linnaan johtavan sillan pää. Opastaulua pystytettäessä kuoppaa jouduttiin laajentamaan, jolloin paikalta paljastui kalliota, jonka pinnalla oli ohuelti säilynyt keskiaikaista kulttuurikerrosta. Siitä löytyi lähinnä 1500-luvulle ajoittuvan keramiikan palojen ohella Tartossa 1300-luvun lopulla lyöty ar-
tig.

PÄÄLINNAN PIHAN TUTKIMUKSET

Raaseporin päälinnan pihan koilliskulmaan tehdystä koekuopasta paljastui yllättäen keskiaikaisia kulttuurikerroksia ja rakenteita. Tutkimuksia linnanpihalla jouduttiin jatkamaan elokuussa 2014. Ennakkotietojen mukaan uskottiin, että linnan pihalla ei olisi jäljellä keskiaikaisia kerroksia vaan ne olisi restaurointitöiden yhteydessä kaivettu pois. Tämä oletus osoittautui vääräksi: linnan pihan kaivauksissa on aiemmin pysähdetty keskiaikaiseen pihakiveykseen ja palokerroksen pintaan. Palokerroksesta on mainintoja 1890-luvulta, mutta linnan pihakiveyksestä ei tiettävästi ole aiempaa tietoa.

Kesän 2014 tutkimusten tuloksena paljastui, että linnanpihalla ei ilmeisesti ole tehty kaivauksia sitten vuoden 1893, jolloin piha tyhjennettiin **Allan Schulmanin** johdolla

Kuva 4. Linnapihan koilliskulman kaivausalue. Vasemmalla pohjoistorni, oikealla päälinnan itäsiiven pohjoispään keittiön seinää ikkunauukkoineen.

Kuva 5. Pihan länsisivun koekuoppa, jossa keskellä mahdollinen viemäri.

Kuva 6. Kari Uotila lukee linnan pohjoistornin muuria.

Kuva 7. Linnan pihalta, keittiön edustalta löytynyttä keskiaikaista keramiikkaa.

rauniomassoista. Päälinnan alakerran huoneissa ja kellareissa tehtiin **Toivo Anttilan** ja **Boris Lindbladin** johdolla kaivauksia vuonna 1938, mutta nämä kaivaukset eivät näytäneet ulottuneen linnanpihalle.

Päälinnan kaakkoiskulman koekuoppaa laajennettiin kaivausalueeksi, joka rajautui linnan pohjoistorniin ja itäsiiven keittiön seinään. Tutkimuksissa selvisi, että pohjoistornin muuraus on aloitettu suoraan kalliopinnalta. Itäsiiven seinien osalta todettiin, että niiden perustuksia ei ole paljastettu aiemmissa restauroinneissa vaan kulttuurikerrokset jatkuvat seinään asti. Muurien tutkimisessa ja tulkinnassa apuun kutsuttiin **Kari Uotila**.

Kaivaus osoitti yllättäen, että päälinnan pihaa peittää yhä linnan käyttöaikaan ajoittuva mukulakiveys, joka on vain muutamia senttimetrejä nykyisen pihatason alla. Kiveyksen päällä on palokerros. Osassa tutkimusaluetta kiveys puuttui, mutta näissä kohdissa oli puolestaan säilynyt keskiaikaista kulttuurikerrosta. Sen alta löytyi toinen kiveys, joka saattaa olla edellä mainittua vanhempi pihataso.

Linnanpihan keskiaikaisia kerroksia ei paljon kaivettu, vaan ainoastaan niiden pinta pyrittiin paljastamaan. Poikkeuksena oli opastaulun paikkaa varten kaivettu noin 1,5 x 0,5 m laaja kaivanto. Siitä paljastui vanhempi kiveys, johon kaivaminen myös tässä kohdassa lopetettiin. Pihan koilliskulman kaivauksissa löytyi muutamia keskiaikaisia keramiikan paloja ja nauvoja sekä melko runsaasti palamatonta luuta. Löytyneet linnun ja kalan luut osoittavat, että linnan pihan alueella on säilynyt linnan käyttöajalta myös orgaanista materiaalia. **Mia Lempiäisen** analysoimat makrofossiilinäytteet osoittavat, että kerroksissa on säilynyt myös runsaasti kasvien jätteitä mm. hullukaalin siemeniä ja hiiltyneitä jyviä.

Koska opastaulua ei voitu säilyneitä keskiaikaisia kerroksia ja pihakiveystä vahin-

Kuva 8. Metsähallitus järjesti 12.8.2014 Raaseporissa Linnan juhlat, jossa mm. tiedotettiin linna- ja muinaisjäänkösteisiin liittyvistä kehityssuunnitelmista. Taustalla vasemmalla linnanpihan opastaulu.

goittamatta pystyttää linnanpihan koilliskulmaan, avattiin pihan länsilaidalta valittuun vaihtoehtoiseen taulun sijoituspaikkaan koe-kuoppa. Myös täältä paljastui keskiaikaista kulttuurikerrosta. Lisäksi paikalla oli viitteitä viemäristä, joka on johtanut päälinnan länsi-siiven huoneesta pihan poikki itään.

LOPUKSI

Kesän 2014 tutkimukset toivat merkittävää uutta tietoa linnasta ja sen rakennus- ja restaurointihistoriasta. Raaseporin linnan päälinnaa on pidetty rauniomassoista ja kulttuurikerroksista tyhjennettynä monumenttina ja matkailukohteena. Kesän 2014 tutkimus-

ten tuloksena selvisi, että linnassa on paljon enemmän tutkimuspotentiaalia, kuin tähän asti oli uskottu. Linnan koekaivaus osoitti, kuinka tärkeitä on ylipäänsä kerätä uutta tutkimustietoa arkeologien – tai arkkitehtien – kauan sitten kaivamista kohteista, joissa dokumentointi on ollut puutteellista tai sitä ei ole lainkaan tehty.

Raaseporin päälinnan pihalta paljastui yllättäen keskiaikaisia kulttuurikerroksia sekä pihakiveys ja sen päällä olevan palokerroksen jäännöksiä. Luultavasti myös muualla päälinnan alueella on säilynyt oletettua enemmän keskiaikaisia kulttuurikerroksia.

Opaskylttien perustusten pystytyksestä linnanpihalle jouduttiin luopumaan. Sen sijaan kauan kaivattu kyltti kiinnitettiin pihan pohjoislaidan moderniin kattorakenteeseen. Nähtäväksi jää jatketaanko linnanpihan tutkimuksia lähitulevaisuudessa ja paljastetaanko pihan keskiaikainen mukulakiveys linnassa vierailevien iloksi. ♦

Georg Haggrén

georg.haggren@helsinki.fi

Arkeologia

PL 59 (Unioninkatu 38 F)

00014 Helsingin Yliopisto

Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo

Teollisuuskatu 8

10600 Tammisaari

JYKEVÄ PAIKALLISHISTORIA KESKIAJAN HELSINGASTA

Tapio Salminen: *Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika*. Vantaan kaupunki. Keuruu 2013. 648 sivua.

Helsingin kaupunki perustettiin Vantaanjoen suulle uuden ajan alussa vuonna 1550. Jo paljon aiemmin jokivarteen oli muodostunut vaurasta asutusta, jonka pohjalta keskiajan kuluessa muodostettiin aluksi Helsingin kirkkopitäjä ja sittemmin myös samanniminen, mutta hieman pienempi hallintopitäjä. Nykymaailmalla niihin kuului Vantaan ja Helsingin kaupunkien ohella myös alueita ympäröivästä kunnasta ja kaupungeista kuten Espoosta, Sipoosta ja Nurmijärveltä. Tavallaan tässä **Tapio Salmisen** kirjoittamassa teoksessa on kyse koko pääkaupunkiseudun tai Keski-Uudenmaan historiasta.

Keskiajan osuus on ollut Vantaan historia-teoksen ja Vantaan kaupungin historia-toimikunnan vuonna 1980 alkaneen urakan puuttuva lenkki. Ensimmäisenä sarjan osista ilmestyi vuonna 1990 **Markku Kuismen** kirjoittama teos, joka kattaa vuodet 1550–1713. On toki syytä muistaa, että Helsingin pitäjän keskiajan historiasta löytyy **Gunvor Kerkkosen** vuonna 1965 julkaistu vanhempi ja nyt käsillä olevaa paljon suppeampi versio.

Tapio Salmisen "Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika" on poikkeuksellisen kunnianhimoinen paikallishistoria. Erinomaisen lopputuloksen ovat taanneet kaupungin tar-

joamat resurssit, joista ei ole liikaa tingitty, sekä osaava keskiajan historian asiantuntija. Näin laajaa ja perusteellista keskiajan maa-laispitäjän historiasta ei Suomesta löydy toista. Itse asiassa teos on tuore läpileikkaus koko etelärannikon keskiajasta, eräänlainen keskiajan historian yleisesitys!

Vilkkaat kauppayhteydet Suomenlahden yli Tallinnaan ovat tuottaneet kirjallista lähdeaineistoa, joka mahdollistaa Helsingin pitäjän sijoittamisen laajempaan Itämeren

kaupan verkostoon. Sekä kauppayhteyksien että keskiajan arjen selvittämisen kannalta ainutlaatuisen arvokkaan lisän tuottavat Vantaan kaupunginmuseon historiahankkeen yhteydessä toteuttamat ja **Andreas Koiviston** vuosina 2010–2013 käytännössä johtamat arkeologiset kaivaukset idän Gubbackassa ja lännen Mårtensbyssä. Museo ja historiatoimikunta ovat ennakolluultomasti pyrkineet täydentämään keskiajan rajallisten kirjallisten lähteiden aukkoja arkeologian keinoin. Ja tätä lisää historian tutkija Salminen on puolestaan osannut ansiokkaasti hyödyntää unohtamatta aiempia, pääosin **Veli-Pekka Suhosen** johdolla tehtyjä arkeologisia pelastuskaivauksia ja inventointeja.

Toisaalta Tapio Salminen hyödyntää teoksessaan uusinta tutkimusta, toisaalta hän on tiheällä kammalla käynyt läpi keskiaikaista ja 1500-luvun lähdeaineistoa unohtamatta 1600- ja 1700-lukujen karttamateriaalia. Tutkimuksen tuloksena niin keskiajan uusmaalaisten Tallinnan perinnöt kuin kylien ja jakokuntien rajapaikat on tarkoin käyty läpi, mistä osoituksena ovat mm. teoksen seikkaperäiset liitteet. Paljon uutta ja mielenkiintoista tietoa löytyy myös niin Helsingin pitäjäläisten nimistä, kulkuväylistä, seurakunnan ja pitäjän iästä sekä yhteyksistä Virossa sijainneeseen Padisen luostariin.

Salminen esittää perusteltuja tulkintoja Uudenmaan rannikon asuttamisesta ja alueen asemasta itää kohden levittäytyneen Ruotsin ja länttä kohden pyrkineen Novgorodin välissä. Esimerkiksi novgorodilaisten 1200- ja 1300-luvulla tekemät sotaretket ja ruotsalaisten ekspansio itään ovat tarkan tutkimuksen kohteena. Tulosten hahmottamista helpottavat kirjan kuvitusta täydentävät kartat.

Huomattavimpia yksittäisiä tutkimustuloksia on Suomen keskiaikaisen ruotsalaiskolonisaation hälsinglantilaiseen alkuperään liittyneen myytin purkaminen. Aina 2000-luvun alkuun asti vallalla olleen käsityksen

mukaan Suomeen asettuneiden ruotsalaisten siirtolaisten alkuperä olisi Hälsinglannissa. Viime vuosina monet tutkijat ovat erilaisin aihetodistein osoittaneet, että näin ei voi olla, vaan muuttajien valtavirran on täytynyt tulla Keski-Ruotsista. Salminen täydentää tämän uuden näkemyksen suorastaan murskaamalla myytin perustan. Hän osoittaa, että kyse on hälsinglantilaissyntyisten ruotsalaisten oppineiden **Anders** ja **Johan Buren** suurvalta-ajan gööttiläisen historiankirjoituksen hengessä 1600-luvun alussa luomasta sepitteestä. Buret halusivat nostaa omaa arvostustaan korostamalla esi-isäkseen väittämänsä kuvitteellisen hälsinglantilaisjohtajan Fale Buren panosta Erik Pyhän Suomeen tekemällä ristiretkellä. Itse sukujohto todettiin jo 1800-luvun lopulla perättömäksi, mutta myytti Hälsinglannin yhteydestä Helsingin nimeen ja koko ruotsalaiskolonisaatioon jäi sitkeästi elämään yleisesti hyväksyttynä totuutena.

Vankan asiantuntemuksen joukossa pistää silmään pari kertaa toistuva kömmähdyks, jossa keskiajalta 1600-luvulle luotsia tarkoittanut sana *styrman* on käännetty nykyruotsin tapaan perämieheksi.

Seikkaperäisen tutkimuksen ja yksityiskohtia analysoivan kirjoitustyylin kääntöpuolelana on tekstin raskaus. Teos on erinomainen historian tutkimus, mutta saattaa historian harrastajankin käsissä tuntua raskaalta luettava. Tätä helpottaa onneksi runsas ja laadukas kuvitus. Erityisesti on syytä nostaa esiin **Tom Björklundin** mainiot maalaukset, jotka tuovat elävästi esiin nykytutkimukseen perustuvia näkemyksiä elämästä *Helsingan* pitäjässä keskiajalla. ♦

Georg Haggren
georg.haggren@helsinki.fi

Arkeologia
Helsingin yliopisto

YHDISTYKSEN SÄÄNTÖMÄÄRÄINEN KEVÄTKOKOUS

Aika: Torstai 26.3.2015 klo 17:15

Paikka: Aboa Vetus, Factory-luentosali, Turku

Kokouksessa käsitellään seuraavat asiat:

1. Kokouksen avaus
2. Valitaan kokouksen puheenjohtaja, sihteeri, kaksi pöytäkirjantarkastajaa ja kaksi ääntenlaskijaa
3. Kokouksen laillisuuden ja päätösvaltaisuuden toteaminen
4. Kokouksen asialistan hyväksyminen
5. Esitetään johtokunnan kertomus edellisen vuoden toiminnasta, tilit ja tilintarkastajien lausunto.
6. Vahvistetaan tilinpäätös ja päätetään vastuuvapauden myöntämisestä tilivelvollisille.
7. Käsitellään muut kokoukselle tehdyt esitykset, jotka on jätetty kirjallisina yhdistyksen johtokunnalle kolme viikkoa ennen kokouspäivää.
8. Kokouksen päättäminen

Kokousta seuraa samassa paikassa
klo 18:15 alkaen kaikille avoin esitelmä

FT Ville Laakso

Valoa itään: Keskiajan Itä-Suomi arkeologian näkökulmasta

Tervetuloa!

CASTELLA MARIS BALTICI XIII

KONFERENSSI TANSKASSA ELOKUUSSA 2015

13. Castella Maris Baltici -konferenssi järjestetään
Tanskassa 24.–27.8.2015.

Konferenssin yleinen teema on

Building the castle: to provide a war or protect a peace?

Konferenssi alkaa Vordingborgissa Sjellannissa, mistä siirrytään Nyborgiin Fynin saarelle. Konferenssin aikana vieraillaan myös useilla muilla linnakohteilla. Lisätietoa aikatauluista ja käytännön järjestelyistä julkaistaan myöhemmin keväällä. Konferenssin hinta tulee olemaan noin 370 € sisältäen majoituksen ja ateriat.

Konferenssissa esitelmän tai posterin pitämiseen kiinnostuneita pyydetään ilmoittautumaan Kari Uotilalle (kari.uotila@kolumbus.fi) tai Tarja Knuutiselle (tarja.knuutinen@helsinki.fi) 20.3.2015 mennessä. Viestiin tulee liittää esitelmän tai posterin otsikko sekä lyhyt abstrakti englanniksi tai saksaksi.

Seminaariin on mahdollista osallistua myös ilman omaa esitelmää tai posteria.

Kiinnostuneita pyydetään ottamaan yhteyttä
Kari Uotilaan tai Tarja Knuutiseen 20.3.2015 mennessä.

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS, c/o Arkeologia, Henrikin-
katu 2, 20014 Turun yliopisto.) tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla).

Jäsenmaksu vuonna 2015 on 24 € vuodessa, opiskelijoilta 18 € ja perheiltä 34 €. Erikseen tilattuna lehden vuosikerta on 22 €.

Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille (yhteystiedot alla).

Seuran kotisivut ovat osoitteessa: <http://org.utu.fi/muut/skas>

Puheenjohtaja:

Dos. Janne Harjula

Puh. 050-5233837

janne.harjula@utu.fi

Sihteer:

Siiri Tuomenoja

Puh. 040-5828845

siiri.tuomenoja@gmail.com

Varapuheenjohtaja:

Ulrika Rosendahl

ulrika.rosendahl@helsinki.fi

Rahastonhoitaja:

Janne Haarala

Puh. 050-3288331

jlshaa@utu.fi

Sähköpostia hallitukselle voi lähettää osoitteeseen skas-hallitus@lists.utu.fi

ISSN 1445-0334

PAINOSALAMA OY 2015